

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

Рада молодих науковців

**KREMENETS SCIENCE:
OPEN AIR,
АБО НАУКА В КРОСІВКАХ**

Випуск III

Кременець
2018

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ : збірник наукових статей. Випуск III. / [за заг. ред. Р. О. Дубровського]. – Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2018. – 100 с.

Друкується згідно з рішенням Ради молодих науковців Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка (протокол № 9 від 07 червня 2018 р.).

Для внутрішнього використання.

Збірник містить статті молодих науковців, представлені в рамках роботи III семінару-турпоходу «KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ». Публікації стосуються лідерства як соціально-психологічного феномена.

Редакційна колегія:

Дубровський Р. О., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології та суспільних дисциплін КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Мороз О. В., кандидат філософських наук, старший викладач кафедри української філології та суспільних дисциплін КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Омельчук О. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Цісарук В. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики трудового навчання та технологій КОГПА ім. Тараса Шевченка;

Тригуба О. В., кандидат сільськогосподарських наук, викладач циклової комісії природничих дисциплін Кременецького педагогічного коледжу Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Дизайн та верстка:

Киричок С. В.

Відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, імен та інших відомостей несуть автори публікацій.

РОЗДІЛ І.

АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ЛІДЕРСТВА

УДК 316.46

Мороз О. В., к. філос. н.

АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СВІТОГЛЯДНОЇ ПОЗИЦІЇ ЛІДЕРА

У процесі філософського аналізу крізь систему філософсько-діалектичних категорій «загальне – одиничне – особливе» детерміновано аксіологічні виміри життєво-практичної діяльності лідера, його основні ознаки. Акцентовано увагу на «особливих» світоглядно-аксіологічних аспектах поглядів лідера, морально-духовних цінностях його життєдіяльності, які дають змогу детермінувати «істинного» лідера від інших індивідів соціуму.

Ключові слова: феномен, лідерство, лідер, інтелігенція, інтелект, консервативність мислення, емоційна стійкість, позитивна налаштованість на майбутнє, здатність до інтеграції, духовність, почуття гумору, відповідальність, наполегливість, терпимість, монадна особистість, «сродна праця».

The axiological dimensions of life and practical activities of the leader, his main features have been determined in the process of philosophical analysis through the system of philosophical-dialectic categories «general – individual – special». Main attention has been paid to the «special» philosophical and axiological aspects of the leader's views, the moral and spiritual values of his life, which make it possible to determine the «true» leader from other individuals of society.

Key words: phenomenon, leadership, leader, intellectuals, intellect, conservatism of thinking, emotional stability, positive attitude towards the future, ability to integrate, spirituality, sense of humor, responsibility, persistence, tolerance, monad personality, «gender work».

Постановка проблеми. Кожна сфера соціогуманітарного знання дає власне визначення феномена лідерства з огляду на зацікавленість тими детермінованими ознаками, на основі яких вибудовується цілісність справжнього лідера як представника певного соціуму. Філософія як узагальнене теоретичне знання, у свою чергу, намагається всебічно проаналізувати сутність даного феномена крізь систему філософсько-діалектичних категорій «загальне – одиничне –

особливе»: виділити загальні властивості лідерства в цілому; звернути увагу на одиничні ознаки індивіда-лідера з-поміж інших представників певної соціальної спільноти; означити «особливі» світоглядно-аксіологічні виміри поглядів лідера, морально-духовні аспекти його життєдіяльності, які дають змогу детермінувати «істинного» лідера від інших індивідів соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом філософського осмислення проблемності існування світу є людина, вивченню основних рис якої у процесі її життєдіяльності на різних етапах розвитку людської цивілізації присвячена не одна філософська праця, починаючи від поглядів перших філософів. Пізнаючи та аналізуючи сутнісне ядро кожної людини, філософи намагаються виділяти провідні риси людського в людині, на основі яких відбувається певна класифікація індивідів. Осмислюючи сутність феномена лідерства в цілому, філософія як раціональне знання, апелює до людського розуму і морально-духовних вимірів людської екзистенції. Тому категорія «загального» у процесі розкриття сутності поняття «лідер» у розвитку історико-філософського процесу асоціюється з інтелігенцією як сукупністю інтелектуалів, носіїв найвищих загальнолюдських і культурних норм, цінностей та інтелектом як індивідуальною рисою свідомої особистості.

Основним підґрунтям нормальної функціональності розвиненого суспільства повинна стати діяльність інтелігенції, «бо тільки інтелігенція є протиположною агресивній некомпетентності. Вона досі не відіграла цієї ролі, хоча літератори з Руху і намагалися щось зробити. Це все ж таки обмежені спроби, бо результати їхньої діяльності не мали загального масштабу. Інтелігент – це і є втілення духовних сил націй. Туга за харизматичним діячем у нас залишається, і вона загалом притаманна менталітету українського народу. Приєднатися до вождя, пророка, до людини, здатної вказати шлях. У нас немає зараз таких людей! Але туга за таким харизматичним лідером присутня, так би мовити, в усіх порах суспільного організму» [3, с. 73]. У різні суспільно-політичні часи духовна еліта нації, яка складається із числа справжніх істинних лідерів, відігравала надважливу роль у процесі виходу країни, нації чи певного етносу із складних історичних подій. Необхідність появи таких лідерів – умова успішного розвитку будь-якої країни.

В епоху активного розвитку НТР, абсолютизації стилю і методів точних логіко-математичних наук інтелект стає найважливішою та невід'ємною ознакою лідера. «Саме від інтелектуальних якостей лідера залежить і проект реформування, і підбір команди компетентних осіб, здатних його розробити і реалізувати» [4, с. 85]. Інтелектуальна ознака лідера має найважливіше значення у процесі його соціальної і духовно-

культурної взаємодії з іншими членами соціуму. Вміння нестандартно мислити, критично оцінювати ситуацію та прогнозувати успішне її вирішення стає можливим завдяки інтелекту лідера.

У цьому контексті варто загадати Платонову модель побудови ідеальної держави, за якою керівництво державними справами здійснюється високоінтелектуалом, мудрою людиною – «філософом на троні». Натомість проблемою розбудови сучасного суспільства постає відсутність таких лідерів на керівних посадах, які часто обіймають особи з невідповідним рівнем розвитку інтелектуальних здібностей, з невідповідною освітою, або без наявності елементарних лідерських якостей тощо.

Інтелект лідера дозволить тверезо оцінити ситуацію, спираючись на досвід минулих поколінь. У цьому аспекті в лідера повинен бути консервативний стиль мислення, який дозволить глибоко усвідомити класичний досвід минулого та знайти логічний вихід з проблемних ситуацій у майбутньому. Консервативність мислення повинна бути підкріплена ініціативністю. Доречними з цього приводу є слова філософа С. Кримського: «Зараз у нашому суспільстві немає дефіциту ідей, зате є дефіцит особистої ініціативи» [3, с. 86]. Типова людина як представник певного соціуму часто боїться проявити себе, зустріти критику з боку інших, бути ініціатором нешаблонного стилю мислення. Крім того, розвиток самодіяльності, особистої ініціативи громадян часто зустрічає опір з боку владних структур держави, і, як наслідок, веде до зниження рівня активності серед громадян. Тому завдання справжнього лідера полягає у пропагуванні та відстоюванні власної думки, впровадженні особистої ініціативи щодо реалізації переліку завдань. Ефективність життєво-практичної позиції лідера зустрінє підтримку з боку однодумців тільки за умови, що його принципи працюють на практиці. Це, у свою чергу, дозволить інтегрувати навколо себе ініціативних людей з однаковими прогресивними ідеями, враховуючи досвід вирішення подібних ситуацій в минулому, з перспективою у майбутнє бачити реальну реалізацію запланованих ідей.

Австрійський та нідерландський фізик-теоретик П. Еренфест, аналізуючи когорту лідерів у природознавстві, зазначає: «Для них нові явища є необхідними тому, що вони добре знають старе і виразно бачать неможливість старого, класичного пояснення» [1, с. 37]. Консерватизм лідера повинен полягати у необхідності врахування попереднього досвіду, прослідкувати природу певного феномена не тільки у плані подальших перспектив його використання, але й відстежити тенденції розвитку в минулому.

Категорія «одиничного» у процесі розкриття сутності лідерства стосується провідних ознак особистості, без наявності яких вона не зможе стати лідером. Філософське осмислення провідних якостей лідера стосується насамперед емоційної стійкості, позитивної спрямованості на майбутнє. Риса справжнього політичного лідера, за словами С. Кримського, ніколи не сумувати і навіть саму критичну ситуацію оцінювати із позиції майбутнього [3, с. 7]. Позитивний відтінок світоглядних поглядів лідера веде до оптимістичних результатів його діяльності, позитивного первинного сприйняття образу незнайомої людини і гарного враження про неї. Якщо людина є емоційно нестійкою, то це відразу викликає відразу і небажання продовжувати подальшу співпрацю. Відчуття загальносвітових тенденцій розвитку суспільства в цілому та прогнозування діяльності у межах малих локальних суспільних утворень – невід’ємні атрибути позитивної діяльності лідера.

Визнання лідера як істинно величної особистості, за якою підуть маси, передбачає наступну його особливість – здатність до інтеграції великої кількості людей, які будуть носіями світоглядної позиції лідера серед представників масової свідомості певного соціуму. До речі, масовість у даному випадку відіграє двояку роль: з одного боку, суцільними «сірими» прошарками суспільства легше керувати, особливо якщо у них відсутній сильний та стійкий світоглядний стрижень власних міркувань; з іншого – на сучасному етапі поширення масовості, стереотипних роздумів та невміння чи то небажання змін, стати лідером, заслужити авторитет серед прибічників – це завдання справжнього лідера.

Серед визначальних рис людського в людині відзначаємо духовність як міру якості особистості, яка проявляється у сповідванні та визнанні загальнолюдської моралі та загальнолюдської релігії. У цьому контексті лідер повинен бути духовною, культурно-освіченою людиною. Історія переконливо доводить, що випадкові, «одноденні» лідери постійно з’являються у процесі її розвитку. Натомість справжніми лідерами стають особи, які апелюють не до короточасних суспільних феноменів, випадкових явищ у політиці, праві чи історії, а притримуються одвічних моральних норм і цінностей, які носять споконвічний характер. Ідеали нескороминущої смислонаповненості людського буття вічними цінностями назавжди залишаються духовним гарантом стійкості та оптимістичною надією майбутнього.

Розвинене почуття гумору – ще один аксіологічний вимір світоглядної позиції лідера. Вміння знизити градус загальної напруги, вдало пожартувати, «розрядити ситуацію» – лідерські риси, які, на

перший погляд, здаються несумісними із серйозним образом справжнього лідера, але у моменти найбільш потрясінь, у ситуаціях, «коли щось пішло не так», саме ця властивість дозволяє вижити, оцінити ситуацію з іншого боку і підібрати оптимальні шляхи виходу із неї. Людина-лідер повинна характеризуватися відповідальністю у процесі оцінювання ситуації і прийнятті певних рішень її вирішення. Тому постійні сумніви, перемога над собою, підняття над проблемою, а інколи іронічне відношення до неї – необхідні атрибути діяльності лідера.

Сміх – справа серйозна, досить часто комічно-іронічне відношення виявляється захисною реакцією на серйозну буттєвість світосприйняття людини. Видатний філософ ХХ століття Ж.-П. Сартр говорив: «Бійтеся серйозних людей, це дуже небезпечні люди». Почуття гумору допоможе зрівняти всіх у відносинах «людина – Інший»: невимушеність, природність, гумор, вміння прислухатися до думки кожного дуже часто є ключами до розгадування надскладних завдань. Ситуацію, де втрачає силу раціональність та логічність, часто можна вирішити завдяки творчій фантазії, уяві та інтуїції.

Наполегливість і терпимість – наступні домінанти світоглядного портрету лідера. У контексті відомого в соціології принципу Пітера кожен лідер у своєму кар'єрному рості повинен досягти рівня своєї некомпетентності. Підняття і підвищення на кожен наступний рівень відбувається через успіх і просування кар'єрними сходами. Натомість на сучасному етапі цей рух від нижчих щаблів владних структур до вищих відбувається надто швидко і прискорено. На думку І. Дзюби, нині взагалі втрачає сенс поняття вождя або вождізму. Вождь потребує певної довгострокової стратегії [4, с. 72]. Все частіше у буденному житті стаємо свідками однотижневого, однорічного лідера, кар'єрний розвиток якого набирає швидких темпів і ще швидше згасає.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується відсутністю нових лідерів, хоча вони є затребувані з точки зору народу. Дана ситуація компенсується популізмом та сенсаційністю серед окремих псевдолідерів, які у такий спосіб хочуть прийти до влади або ж обійняти успішну посаду в органах державного управління. Знизити тарифи, підвищити зарплати, відновити робочі місця або ж зробити життя простих українців щасливим та безтурботним – ключові моменти програм потенційних лідерів, які часто залишаються тільки на папері. Відомий український філософ Є. Бистрицький з цього приводу пропонує «створити платформи, національні круглі столи, до яких мають бути залучені ті, кого можна вважати авторитетними представниками суспільства. Маю на увазі людей, які не пішли і ще не йдуть в політику, але на основі певних цінностей, моральних принципів,

демократичного контролю та експертних знань могли б пропонувати стратегічні рішення для виведення країни з того не найкращого соціально-економічного і суспільного стану, в якому вона опинилася [2, с. 4]. Лідерство не повинно базуватися тільки на популізмі та сенсаційності, воно повинно включати, перш за все, професіоналізм, систематичність, бажання позитивних змін не тільки у власній життєдіяльності, але й всього українського народу в цілому.

Категорія «одиничного» в осмисленні аксіологічних вимірів феномена лідерства апелює до харизматичних особистостей, які відіграли ключову роль у становленні історичних, соціально-економічних, політичних процесів на сучасній мапі світу. Постать лідера у світоглядних переконаннях певної пересічної людини представлена образом героя, святого чи генія. «Людина з харизмою розкриває свій потенціал, стаючи харизматичними лідером. Це відбувається тоді, коли людина з харизмою має комплекс ідей, які вказують шлях розв'язання суттєвих для спільноти суперечностей» [5, с. 391]. Як правило, такий лідер з'являється у кризові моменти розвитку певних історичних подій (Б. Наполеон, В. Ленін, А. Гітлер). Лідер повинен мати насамперед харизму, яка заснована на вмінні гнучко та аналітично оцінювати ситуацію і свідомо приймати загальнодержавні рішення, особливо у випадках миттєвого реагування щодо вирішення певних проблем.

У наш час надто активного поширення набуває думка про те, що лідером може стати кожна людина, варто лише мати бажання і вміння проявити себе. Для цього у соціальних мережах або у пресі подають оголошення про створення тренінгових курсів або спільнот, які допоможуть набути лідерського хисту та сформувати міцну лідерську світоглядну позицію. Однак дане явище є, перш за все, рекламною програмою обману певної спільноти людей, аніж реальним фактом. Бути лідером – це певна доля, «сродна» праця особистості. «Експериментальні дослідження свідчать, що й у популяції тварин, і в людському співтоваристві однаковий відсоток особин, здібних до лідерства: 0,2 – 0,7%» [3, с. 151]. Тому справжнім лідером потрібно народитися, щоб у майбутньому виконувати свою «сродну» працю, до якої отримав нахил від народження.

«Крім того, лідер – монадна особистість, тобто людина, здатна репрезентувати велику соціальну силу, а не себе саму. Така репрезентація характеризує місію людини, а не її службове становище» [3, с. 151]. У народному фольклорі дана ситуація представлена приказкою «чоботар без чобіт», сутність якої виражається через насамперед покликання людини до певної справи,

її жертовність власним особистим простором і часом задля досягнення високих цілей, користь від яких носитиме загальнолюдський характер, а не індивідуальну вигоду.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Світоглядні орієнтири життєво-практичної діяльності лідера включають інтелектуальний потенціал, морально-духовні цінності, почуття гумору, відповідальності, вміння об'єднати навколо себе однодумців тощо. Усі вищеперераховані чинники становлення істинного лідера важливі за умови, що майбутній лідер від народження має властивість до «сродної» праці – насамперед бути лідером за покликом душі і серця.

Література

1. Эренфест П. Относительность. Кванты. Статистика. – М. : Наука, 1972. – 360 с.
2. Коваленко І. Вожді не поступаються / Ірина Коваленко // Експрес. – 2018. – № 5 (9689). – С. 4.
3. Кримський С. Про софійність, правду, смисли людського буття: Збірник науково-публіцистичних і філософських статей / Сергій Борисович Кримський. – К., 2010. – 464 с.
4. Людина в лабіринті перспектив / А. В. Толстоухов та ін. – К. : ПАРАПАН, 2004. – 220 с.
5. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології / Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова // Навчальний посібник зі словником. 3-є видання перероблене та доповнене. – К. : КНТ, 2015. – 395 с.

УДК 37.035.91

Шкред К. М., магістрантка

ВИХОВАННЯ АКСІОЛОГІЧНО-СВІТОГЛЯДНИХ РИС ЛІДЕРА

У статті подано філософський аналіз феномена «лідерство», розкрито основні етапи зародження та розвитку лідерських якостей у дитини. Розглянуто та виділено аксіологічні якості лідера у процесі смислово-життєвого становлення особистості.

Ключові слова: лідер, лідерство, аксіологічні виміри лідерства, теорія «емоційного інтелекту», умови формування лідерських якостей, лідерські риси у дитини.

The article has been presented the philosophical analysis of the phenomenon of «leadership», revealed the main stages of conception and development of leadership qualities in a child. The axiological qualities of the leader in the process of sense-vital formation of personality are considered and highlighted.

Key words: leader, leadership, axiological dimensions of leadership, theory of «emotional intelligence», conditions for the formation of leadership qualities, leadership features in a child.

Постановка проблеми. Із давніх часів багато мислителів розмірковували над питаннями про образ справжнього правителя, його основні ознаки та напрями практичної діяльності. Процес формування та становлення феномена лідерства залежав від багатьох обставин, які доводилося переживати суспільству в цілому та кожному окремому індивіду зокрема. Якщо перші спроби осягнення феномена лідерства були зроблені саме класичними філософами, то на початку ХХ ст. проблема лідерства набула міждисциплінарного характеру: її почали досліджувати в політології, соціології, психології, менеджменті тощо. Внаслідок цього сьогодні існує величезна кількість концепцій і моделей лідерства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема лідерства завжди привертала увагу мислителів. Зокрема, досить відомими в цьому аспекті є праці Платона, Аристотеля, Г. Тарда, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, М. Вебера, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Т. Карлейля, Ф. Ніцше. Зокрема, останній досліджував феномен лідерства з точки зору прояву

«творчого інстинкту» людини. Згідно з його поглядами, мораль є перешкодою у процесі прагнення до лідерства.

Розробкою різноманітних теорій лідерства займалися А. Голдієр, А. Лінд, Г. Гарднер, Г. Лебон, Г. Моска, Дж. Бернс, Дж. Соренсон, Е. Богардус, Е. Голландер, Е. Фромм, З. Фрейд, К. Сімонтон, М. Гантер, М. Хогг, У. Шмідт та інші. Соціально-філософський аспект проблеми є предметом наукових пошуків таких російських вчених, як Б. Кретова, Г. Ашина, Е. Кудряшова, О. Сімагіна, Ю. Гасіліна. Серед українських науковців проблему лідерства та еліт досліджують А. Пахарев, Б. Кухта, Є. Сулима, З. Атаманюк, М. Михальченко, Н. Дубовик, Ф. Рудич та інші.

Мета написання статті полягає в аналізі феномена лідерства в педагогічному контексті, а також розкритті провідних аксіологічних вимірів світоглядно-діяльнісних орієнтирів лідера.

Виклад основного матеріалу. Феномен лідерства впродовж історії мав чимало концептуальних трактувань. На початках роль лідерів приміряли до видатних історичних особистостей. Геродот і Плутарх, описуючи біографії можновладців та відомих стратегів, акцентували на них увагу в контексті історичного розвитку. Правителі, згідно з ученням Платона, Конфуція, Лао-Цзи, були прикладами філософських моделей лідерства. Проте одне з найперших та найоригінальніших філософських трактувань лідерства запропонував відомий італійський мислитель XVI століття Н. Макіавеллі. У праці «Можновладець» він описує різні форми правління, а ключовим об'єктом його дослідження є особистість, для якого особиста влада є засобом досягнення визначеної політичної цілі та мети.

Початок XXI століття ознаменувався появою нових концептуальних підходів до дослідження лідерства, його концептуальних особливостей, які власне слугують підґрунтям визначення даного феномена. Провідна роль серед цих особливостей відводиться наявності у лідера відповідного інтелектуального потенціалу, необхідного для здійснення лідерської діяльності. У своїй теорії «емоційного інтелекту» американський психолог Д. Гоулман виокремив п'ять компонентів емоційного інтелекту і переконливо довів, що людині необхідно не тільки володіти цими навичками, а й постійно їх удосконалювати. До них належать самосвідомість, тобто здатність розуміти та керувати своїми емоціями, визначати стан духу та їх вплив на оточення; саморегуляція – уміння контролювати настрій, схильність не поспішати із судженнями і висновками; мотивація – пристрасть до роботи, схильність до досягнення цілей; емпатія – уміння розуміти емоційний стан оточуючих і відповідно звертатися до них; соціальні навички – мистецтво управління взаємовідносинами, здатність установлювати філософсько-психологічний

контакт [4, с. 13]. Отже, у вищезгаданій теорії науковець робить узагальнюючі висновки щодо інтелектуальних показників лідерства як соціального явища: розгляд особистості в її соціальній якості та її співвідношення із суспільством, а також місце і роль лідерства в функціонуванні суспільства.

У поняття «лідерство» і «лідер» англійське коріння, етимологічно вони походять від слів «шлях» і «вести», оскільки раніше лідерами називали людей або судна, які прокладали чи показували шлях [1, с. 253]. Англійське слово *leadership* перекладається і як «лідерство», і як «керівництво», що, зрештою, можна трактувати як вплив на інших людей з метою оптимального розв'язання спільних завдань.

Питання лідерства як проблема виховання охоплює три основні моменти: по-перше, дитячо-батьківські стосунки як чинник формування лідерських рис; по-друге, стосунки однолітків, взаємодія між ними як школа виховання лідера; по-третє, організацію освітнього процесу як чинник сприяння або гальмування становлення й розвитку лідерських рис у контексті розвитку особистості дитини.

Виховання лідера починається в сім'ї. Батьки часто припускаються помилок у розумінні лідерства, коли справа стосується їхніх дітей. По-перше, вони невинновато підмінюють сутність цього поняття, приймаючи за лідерство непокору (хибно вважають її проявом сили духу), дитячий егоїзм (трактують як незалежність) та ігнорування інтересів людей навколо (вбачають у цьому цілеспрямованість).

Ще одна помилка – культивування в дитини відчуття власної унікальності, що зумовлює прояви зверхності та спотворює душу малюка, який відмовляється помічати й поважати інших людей. Дітям на етапі дошкільного дитинства справді притаманний певний егоцентризм, навіть сором'язливі прагнуть визнання. І це природно. Проте й дитину важливо навчити рахуватися з іншими людьми. Стосовно дошкільнят доречно говорити не про лідерство, а про розвиток лідерського потенціалу, який проявляється насамперед в активності [3, с. 5]. Отже, чим активніша дитина в грі, навчанні, змаганні, у взаємодії, тим сильніше виражені її лідерські якості.

Серед проявів лідерських рис у дитини варто виділити наступні: активність та ініціативність; здатність швидко знаходити вихід зі скрутного становища; готовність відстоювати свою думку та вміння переконувати інших; рішучість і прагнення досягти поставленої мети; авторитет серед дітей групи; бажання бути в центрі уваги; відповідальність; уміння керувати групою, розподіляти завдання, доручення між дітьми; психологічна готовність до роботи в команді; адекватність в оцінці досягнутих результатів.

Уже у старшій дошкільній групі можна виокремити постійних і ситуативних лідерів (лідер-інтелектуал, лідер-організатор, емоційний лідер тощо), визнаних та прихованих. Часто лідерський дух можуть пробуджувати певні ситуації. Ситуативне лідерство досить поширене, тому дітей варто до нього готувати.

Дошкільний та молодший шкільний періоди за сприятливих умов можуть стати етапом закладення і розвитку лідерського потенціалу. Основна ідея освітньої роботи: лідерські риси дошкільнят варто розвивати в комплексі з іншими базовими якостями особистості. Для системної реалізації цієї ідеї можна скористатися спеціально підготовленим посібником Н. Гавриш і В. Воронова «Азбука лідера». Це унікальний підручник з лідерства для читачів у віці від 5 років. У цій книзі в простій та доступній формі відображені 33 (за кількістю букв алфавіту) найбільш важливих поняття, які допоможуть дитині осмислити сутність лідерства. Спеціальні завдання та вправи, приведені у підручнику, сприяють формуванню лідерського мислення, активній життєвій позиції, а також розвитку творчого початку та уявлення в дітей. Роблячи навчання цікавим, зрозумілим і легким, «Азбука Лідера» втягує в процес всю сім'ю [2, с. 8]. Таким чином, вивчення та опрацювання матеріалу підручника допоможе навіть без спеціальної підготовки здійснювати цілеспрямований вплив на формування у дитини базових особистісних та лідерських рис.

Розглядаючи психологічні особливості підлітків, вчені Б. Паригін, Н. Алексеева, І. Бех, Дж. Террі виділили риси, які забезпечують ефективне лідерство: самопізнання, самоствердження, самостійність, самовизначення, юнацький максималізм, прагнення до колективності, ентузіазм та суспільна активність [7, с. 25]. Враховуючи особливості підліткового віку і дослідження особистісних рис лідера, вважаємо за доцільне виділити такі компоненти лідерських якостей, які, на нашу думку, забезпечують ефективне лідерство: мотиваційний компонент (ознаки: упевненість в собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження і самореалізації): емоційно-вольовий (врівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей); особистісний (вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні і організаторські здібності), діловий (уміння ухвалювати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння і навички організаторської роботи).

На основі теоретичного аналізу наукової літератури нами були визначені наступні педагогічні умови формування лідерських якостей у підлітків: урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства; забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей шляхом

організації самоврядування і школи лідера; створення стимулюючого і розвиваючого середовища з використанням інтерактивних форм роботи; створення гуманних стосунків суб'єктів виховання.

Вивчення проблеми лідерства спрямоване на пошук особистісних якостей, наявність яких забезпечує ефективність лідерства. Структура особистості керівника, подана Г. Ангеловим та С. Гриневецьким, включає:

1. Загальні якості:

а) спрямованість особистості (моральна чистота, чесність, почуття відповідальності та обов'язку, дисциплінованість, загальний характер спрямованості інтересів і мотивів діяльності);

б) підготовленість (необхідні знання, уміння і навички);

в) загальні якості особистості (працездатність, наполегливість, самостійність, практичність, самовладання, загальний рівень розвитку).

2. Специфічні якості:

а) організаторське чуття (психологічна вибірковість, психологічний такт, практично-психологічний розум);

б) емоційно-вольова дія (здатність особистості мобілізувати, спрямовувати людей на спільну діяльність для досягнення загальної мети, вимогливість, сміливість);

в) схильність до організаторської діяльності (емоційно-позитивне самопочуття в ході виконання завдання, відповідальність за себе та інших людей) [6, с. 15]. Таким чином, основними рисами лідера є: вміння впливати на підлеглих, упевненість у собі, емоційна рівновага, здатність до творчого вирішення завдання, передбачення результатів, надійність і відповідальність під час виконання завдання.

Отже, вивчення й осмислення феномена лідерства свідчить про те, що погляди на його сутність та значущість змінюються залежно від часу та соціально-економічного стану певної країни. Завдяки проведеному філософському та логіко-історичному аналізу лідерства й основних теоретичних підходів до його систематизації та концептуалізації ми встановили, що лідеру притаманні такі якості: активність, товариствність, вміння слухати співрозмовника, рішучість, готовність до самостійного виконання завдань, впевненість у собі, креативність, здатність активно впливати на інших, чесність і порядність у відносинах, відповідальність, комунікативність, готовність до ризику, вміння управляти собою, наявність сили волі, вміння розв'язувати конфлікти, стресостійкість, вміння приймати відповідальні рішення у будь-яких ситуаціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цінність нашого дослідження полягає у побудові моделі наступності виховання лідерських якостей особистості, починаючи з народження. Наше

бачення побудови моделі наступності знаходить своє відображення у наступних положеннях: важливу роль при вихованні вищезазначених лідерських якостей відіграють вікові особливості; виховувати лідерські якості можна у всіх людей; ідея неперервності виховання лідерських якостей.

Оскільки поняття «лідерство» та «лідер» дуже часто вживається у поєднанні та взаємодоповнюють одне одного, з метою розв'язання поставленого перед нами завдання ми вбачаємо необхідність в аналізі теоретичних концепцій лідерства, а згодом – пошуку ефективних шляхів розвитку лідерського потенціалу молоді.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Водолазська Т. Лідерами народжуються, ефективними – стають / Т. Водолазська // Управління освітою. – 2011. – №9 (261). – С. 7-10.
3. Гавриш Н. Лідерство – риса активних, або Як і навіщо плекати лідерів змалку : Виховуємо лідерів. Мрії й забаганки. Заняття для дітей старшої групи / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2017. – № 3. – С. 2-7.
4. Клименко А. Лідерські риси і старшинство народження дітей у сім'ї : Наукові дослідження / А. Клименко // Психолог. – 2010. – № 39 (423). – С. 12-16.
5. Корсак К. Проблема лідерства: міфи й правда / К. Корсак, О. Бойчук // Науковий світ. – 2011. – № 7 (156). – С. 6-8.
6. Луговий В. Автономія та лідерство в європейському просторі вищої освіти: дослідження / В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова // Вища освіта України. – 2014. – № 1. – С. 14-20.
7. Маценко Ж. Проблема духовного розвитку особистості : феномен лідерства / Ж. Маценко // Завуч. – 2012. – № 2 (476). – С. 24-25.

УДК 316.46

Семенчук Н. С., магістрантка

ПРОБЛЕМА ЛІДЕРСТВА ЯК СФЕРА СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

У статті розглядається трактування феномена «лідерство» зарубіжними, українськими науковцями та філософами. Проаналізовано сутність понять «лідер» та «лідерство» у сфері соціогуманітарного знання, виділено особливості та типи лідерів в умовах сучасного світу.

Ключові слова: лідер; лідерство; лідерські якості; соціальна філософія; авторитет; довіра; соціогуманітарні науки; поняття «лідер» у філософії, психології, політології, економіці.

The interpretation of the phenomenon of «leadership» by foreign and Ukrainian scientists and philosophers has been considered in the article. The essence of the concepts of «leader» and «leadership» in the field of socio-humanitarian knowledge is analyzed; features and types of leaders are singled out in the conditions of the modern world.

Key words: leader; leadership; leadership qualities; social philosophy; authority; trust; socio-humanitarian sciences; the notion of «leader» in philosophy, psychology, political science, economics.

Постановка проблеми. Розвиток постіндустріального суспільства, демократизація політичних процесів в Україні, утвердження гуманістичних цінностей детермінують докорінну зміну парадигми освіти, вектор якої спрямовується на формування в учнівської та студентської молоді не тільки знань, умінь і навичок, але й активної життєвої позиції, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя, лідерських якостей тощо.

Питання лідерства особистості в усі часи було одним із найактуальніших, адже протягом життя людина живе й діє в складі різних груп і зазнає впливу формальних та неформальних лідерів. Усі підстави є вважати, що аналіз проблеми лідерства в різноманітних аспектах – політичних, соціальних, педагогічних, філософських, культурно-історичних тощо – залишається важливим елементом українського сьогодення внаслідок пошуку шляхів утвердження незалежності, державності, сталого розвитку й підвищення якості життя

громадян. Вектор сучасної освіти повинен спрямовуватися на формування лідера, його провідних якостей, вміння повести за собою інших тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема лідерства розглядалася як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Вагомий внесок в розробку різних теорій лідерства зробили Т. Адорно, Г. Лебон, З. Фрейд, Е. Фромм (психологічна теорія); А. Голдієр, Т. Зілтон, Р. Стогділ (ситуаційна теорія); Б. Басс, Е. Богардус, М. Гантер, Р. Каттел (теорія рис); Р. Танненбаум, У. Шмідт (поведінкова теорія); Ф. Стенфорд (теорія конституентів); П. Блау, Е. Голландер, Т. Якобс (теорія обміну); Р. Кені, Р. Лорд, К. Сімонтон, М. Хогг (конструктивістська теорія) та інші.

Завдяки доробкам Е. Фромма та Т. Адорно суттєво розширилось уявлення щодо внутрішньої мотивації прагнення до лідерства. Зокрема, Е. Фромм називає лідера «людиною ринкової ситуації», здатною виставляти себе як товар, ціна якого в суспільстві зростає відповідно до політичної кон'юнктури. Для того, щоб стати лідером, особистості необхідно виправдати довіру об'єкта і тим самим завоювати собі авторитет. За суб'єктом-лідером ідуть не тому, що треба йти, а тому, що цього бажають. Психолог З. Фрейд вважав, що в основі лідерства лежить певне лібідо – здебільшого підсвідоме почуття сексуального характеру. Воно проявляється в бажанні перебороти певні комплекси й табу, досягти більшого, ніж людина має або може мати у перспективі.

Значний соціологічний внесок у дослідження проблеми лідерства був зроблений М. Вебером, Г. Москаю та В. Парето. Українські та російські вчені З. Атаманюк, Г. Ашин, Ю. Галісіна, Н. Дубовик, Б. Кретов, Е. Кудряшова, Б. Кухта, М. Михальченко, А. Пахарєв, Ф. Рудич, О. Сімагін, Є. Сулима досліджують соціально-філософські аспекти проблеми лідерства та еліт. Як зазначає російський дослідник О. Сімагін, «подолання труднощів, що виникли, формування «інтегрального уявлення» про соціальний статус лідерства, його послідовний категоріальний аналіз можливі в системі сучасної соціальної філософії, оскільки саме вона робить наголос на досягненні «загальних (родових) засад» явищ суспільного життя» [7, с. 16]. Отож, актуальність проблеми лідерства як сфери соціогуманітарного знання розкривається крізь призму категорій діалектики частина і ціле, оскільки у процесі цілісного та всезагального осмислення сутності образу лідера варто звернутися до досліджень окремих аспектів даного явища крізь призму носіїв філософських, політологічних, соціологічних, педагогічних та інших світоглядних орієнтирів.

Метою статті є розкриття феномена лідерства у контексті соціогуманітарного знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема лідерства – серед центральних у багатьох науках, зокрема, соціології, політології, педагогіці, філософії й психології. За відгуками фахівців вона й досі не розв'язана задовільним чином, хоч теорія лідерства як сукупність певних поглядів на феномен стосунків «керівника і керованих» нараховує не одне тисячоліття [2, с. 6]. Отже, феномен лідерства все-таки потребує подальшого вивчення та дослідження у зв'язку з динамічним розвитком суспільства.

Важливий внесок у дослідження проблеми лідерства зробила філософія, де феномен лідерства розглядається як універсальне явище, яке має творчий потенціал. Це можливо за умови соціально-філософського визначення «лідерства», розроблення теоретичних передумов для осмислення даного явища. Зокрема, давньогрецький філософ Платон у праці «Держава» пропонує своє бачення ідеальної держави Атлантиди, яка за мірками сьогодення класифікується як тоталітарна. Вона, на думку Платона, виникає з огляду на поділ праці, оскільки ніхто не може всім себе забезпечити. Він розділяє населення на три верстви: контролери, солдати та маса. Кожен із нас має домінуючу схильність до мудрості, сили чи розваг, відповідно в суспільстві кожен має займати свою нішу та не зазіхати на місця інших [6, с. 96]. Таким чином, стратифікація ідеальної держави за Платоном включає поділ населення відповідно до здібностей його громадян, а керівну позицію над усіма займає «контролер-філософ».

Вагомий внесок у дослідження лідерства на основі соціально-філософських позицій зробив французький філософ і соціолог Г. Лебон, який визначає лідера як «ватажка натовпу». Основними способами впливу лідером на натовп він називає утвердження, повторення і «зараження» в соціальному розумінні цього слова, коли маса заражається певною ідеєю свого ватажка. Французький соціолог Г. Тард у своїх працях «Суспільна логіка», «Думка і натовп» зробив спробу визначити основні характеристики лідера і вождя. «Великий лідер – найбільша випадковість, вихідне джерело соціального розвитку. Він впливає на послідовників через гіпноітичний вплив. Послідовники тренуються мислителем як «натовп». Щоб мати успіх у натовпі, лідер повинен «бити по його нервах»; удавана єдність юрби – просто сліпе наслідування лідерові; без лідера натовп – обезголовлене чудовисько, що не може самостійно діяти [5]. Отже, суспільний прогрес досягається завдяки лідерам-винахідникам, які переборють відсталість маси-натовпу, головні акценти розставляючи на «болючих» та життєвих проблемах людей.

Значний внесок в аналіз поняття «лідерство» у психології зробив С. Максименко. У статті «Лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості» він характеризує цей феномен як процес організації й керування малою соціальною групою, який сприяє досягненню спільної групової мети в мінімальні терміни з максимальним ефектом, детермінований панівними в суспільстві соціальними стосунками [4, с. 28]. Таким чином, лідерство – одна з найважливіших функцій професійної психологічної компетентності особистості, провідним механізмом опосередкування якого є потреба як особливе універсальне енергетично-інформаційне утворення. Натовп потребує лідера, «вожака» соціальної спільноти людей.

Лідерство – це особливий статус керівника або іншого члена групи. Цей статус характеризується стосунками, що ґрунтуються на довірі, авторитеті, визнанні високого рівня кваліфікації, готовності підтримувати в усіх починаннях, на особистій симпатії, спроможності вчитися й переймати досвід. Лідерство – це об'єктивне явище, яке характеризує стосунки між людьми в групі. Воно породжується потребами й практикою неформального управління.

Лідерство може проявлятися по-різному, але завжди в групі є людина, яка має особливий авторитет і якій довіряє більшість її членів. Ця довіра народжується як результат якостей цієї людини, її кваліфікації, ставлення до справи й до людей. Людину з таким статусом у групі називають лідером. Таким чином, коли на чолі групи стає неофіційний лідер, його влада значно підсилюється, виконання завдань прискорюється, ефективність організації зростає, а керівництво її колективом значно спрощується [4, с. 28].

У психолого-педагогічній літературі виділені такі сутнісні характеристики феномена лідерства:

1) лідер мусить мати послідовників (саме їх наявність відрізняє його від не-лідерів);

2) лідерство – це сфера взаємодії. Лідерство не зводиться тільки до проблеми особистості лідера, а скоріше є продуктом стосунків між лідером і людьми, що йдуть за ним. Саме послідовники насамперед помічають дії і вчинки лідера і на цій основі сприймають його. Лідерство не стільки особистісний, скільки міжособистісний феномен;

3) лідерство засновано на авторитеті, який ґрунтується на якостях, що мають високу цінність для членів конкретної групи. Наявність цих якостей у лідера зумовлює лояльність послідовників до його вчинків, прихильність і довіру до його рішень, прийнятих самостійно, без поради із групою. У цьому значенні поняття «авторитет» більше характеризує лідера, але далеко не завжди керівника;

4) лідерство складається з подій (актів) лідерства, тобто подій, що мають початок і кінець. За звичай, лідерство розглядають як тривалий процес, в ході якого лідери керують, послідовники йдуть за ними, а весь процес триває доти, доки лідер живий чи воліє керувати;

5) лідерство ґрунтується на неформальному впливі лідера. Лідер впливає на послідовників, але цей ресурс впливу має виражений особистісний складник (а не просто формальний, посадовий). Не можна змусити інших слідувати за лідером [4, с. 30].

Це можливо в разі керівництва, але не лідерства. На відміну від керівника, лідер не наказує, а пропонує. І послідовник, навіть якщо він і перебуває у субординації до керівника-лідера, піддається впливу і здійснює доручення не тому, що зобов'язаний, а тому, що йому хочеться так зробити в даних обставинах [4, с. 30]. Тому вважаємо, що лідер є особистістю, яка має цінний для групи потенціал, а також людиною, здатною виконувати провідну роль в організації будь-якої діяльності.

Слід підкреслити, що й інші соціогуманітарні науки також мають власний погляд на тлумачення поняття «лідер» та «лідерство», що зумовлено специфікою кожної окремої науки.

Так, у політології лідерами називають тих, хто перебуває попереду, впливає на інших для інтеграції групової діяльності з певною метою або очолює яку-небудь організацію чи рух. Відповідно лідерство – це вплив лідера на оточення. Політичне лідерство є одним із різновидів і водночас вищим рівнем лідерства, оскільки відображає владні відносини в суспільстві на найвищому державному рівні. Лідером може бути особа, яка користується авторитетом серед оточення, виправдовує його довіру.

Існує кілька підходів до пояснення природи політичного лідерства. З одного боку, лідерство розглядається як вплив на інших людей. З іншого, феномен політичного лідерства пояснюється на основі структурно-функціонального підходу. У теорії політичного менеджменту й маркетингу лідерство розглядається як своєрідне підприємництво, здійснюване на специфічному – політичному ринку. Кожен із цих підходів розкриває певний аспект політичного лідерства [8, с. 380]. Отже, політологічна наука також розкриває феномен лідерства та підходи до пояснення його природи. Загалом політичний лідер розглядається як авторитетна особа, яка здійснює вплив на інших людей з метою інтеграції їхньої діяльності для досягнення спільних політичних цілей.

В економічній науці термін «лідерство» означає реалізацію організаційного керівництва, яка реалізується топ-менеджментом. Лідерство охоплює (але не обмежується тільки цим) розробку бачення,

планування, прийняття рішень, мотивування, організацію, розвиток, наділення повноваженнями і спрямування діяльності людей на досягнення конкретних цілей [1, с. 15]. В економічній сфері лідер характеризується здатністю чинити вплив на окремі особи та групи осіб в процесі спрямування їх діяльності на досягнення цілей організації.

На сучасному етапі розвитку суспільства вміння бути лідером є важливою складовою підприємництва. Спіратися на досвід минулого чи запозичати досвід минулих поколінь є малоефективним, оскільки світ бізнесу постійно змінюється. Проте якими якостями повинен володіти лідер XXI століття?

Важливою залишається здатність ефективно працювати і впроваджувати інновації, бути для співробітників зразком для наслідування – це завжди цінно. Насамперед, лідер має бути освічений тому, що вбирає інформацію з усіх можливих джерел і бачить нові бізнес-можливості раніше за інших. Часто виховувати в собі рішучість доводиться жінкам-керівникам. Як зазначає президент і генеральний директор «The Center for Workforce Excellence» (Техас) Т. Буржуа, ідеальний для XXI століття стиль менеджменту – сплав сильних сторін чоловіків і жінок. Лідеру потрібні і інтуїція, і зосередженість на досягненні фінансових показників, вміння будувати відносини з людьми та аналітичні здібності [3]. Погоджуємось з думкою Т. Буржуа, оскільки кожен лідер (чоловік чи жінка) повинні володіти необхідними лідерськими якостями задля досягнення мети.

Консультант з менеджменту М. Стівенс вважає, що справжній лідер повинен володіти рішучістю, проникливістю та постійно працювати над створенням нових ідей. На його думку, саме таким є зразок бізнес-лідера XXI століття [3]. На наш погляд, цих якостей занадто мало, щоб стати справжнім лідером. Необхідно володіти широким діапазоном особистісних якостей, мати адекватну самооцінку своїх дій, вчинків, рис характеру, що відповідають реальним здібностям та особливостям.

Отже, різні сфери соціогуманітарного знання дають своє бачення особистості лідера та трактування феномена лідерства в загальному. Підсумовуючи погляди представників різних сфер гуманітарних та соціальних наук, робимо висновок, що «філософський» лідер діє за покликом серця, запалює та надихає інших. Він є палким прихильником певної ідеї, усвідомлює свою відповідальність та активізує людей у пошуках істинного сенсу об'єктивних та суб'єктивних явищ. «Педагогічний» лідер повинен володіти такими лідерськими якостями, як авторитетність, комунікабельність, наполегливість, спроможність керувати собою й сповна використовувати свій час, вміння керувати іншими людьми, мотивувати й стимулювати їх до роботи.

Характерними рисами «психологічного» лідера є висока чутливість і сприйнятливність в описі та демонструванні психологічних об'єктів. Він повинен розподіляти обов'язки групової діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей людей, виявляти схильність до психологічного аналізу, пояснення поведінки та вчинків інших людей і власних. «Політичний» лідер повинен відображати владні відносини в суспільстві та мати такі характерні риси лідера: організаторський талант та ораторські здібності, гострий розум і політична інтуїція; вміння подобатися людям; вміння вселяти в людей віру, допомагати їм подолати невпевненість, комплекс вини та неповноцінності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Феномен лідерства розглядається досить широко у різних сферах соціогуманітарних наук. Кожна із них по-різному трактує поняття «лідер» і «лідерство». Дана стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективним для подальших досліджень вважаємо розкриття поняття «лідерські якості», визначення умов їх формування у студентів вищих навчальних закладів, уточнення критеріїв і показників сформованості лідерських якостей.

Література

1. Білецька Л. В. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка) / Л. В. Білецька, О. І. Білецький, В. С. Савич. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 688 с.
2. Корсак К. Проблема лідерства: міфи й правда / К. Корсак, О. Бойчук // Науковий світ. – 2011. – №7(156). – С. 6-8.
3. Лідер ХХІ століття – який він? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://megasite.in.ua/54803-lider-xxi-stolittya-yakijj-vin.html>. – Назва з екрану.
4. Максименко С. Д. Лідерство як функція професійної психологічної компетентності особистості [Текст]: психологія особистості / С. Д. Максименко // Педагогіка і психологія. – 2014. – №3. – С. 28–33.
5. Политическая психология. – М. : Деловая книга, 2001. – 836 с.
6. Платон. Держава / Платон. – К. : Основи, 2005. – 576 с.
7. Симагин А. В. Лидерство в системе социального партнерства (социально-философский анализ): дис. канд. филос. наук : 09.00.11 / Симагин Александр Васильевич. – СПб., 2007. – 205 с.
8. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: Підручник / П. П. Шляхтун. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.

РОЗДІЛ II.

ПРОБЛЕМА ЛІДЕРА І ЛІДЕРСТВА В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

УДК 001.92

Ромашевська М. А., здобувач

ІНФОРМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЛІДЕРСТВА ВЧИТЕЛЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

У статті піднімається проблема необхідності постійної роботи вчителя над підвищенням рівня своєї інформатичної компетентності. Здійснено огляд якості роботи вчителя нового покоління. Увага акцентується на лідерських якостях такого вчителя, які, в свою чергу, пов'язані з інформатичною грамотністю педагога. Підібрано кілька інформативних джерел, що допоможуть педагогу постійно збагачуватись корисними даними.

Ключові слова. Інформатична компетентність, вчитель, лідер.

The article raises the problem of the need for constant work of the teacher over raising his level of computer competence. Submitted to review of the quality of a new generation teacher. Attention is focused on the leadership qualities of such a teacher, which, in turn, is related to the computer literacy of the teacher. Several informative sources have been selected that will help the teacher to constantly enrich the useful data.

Keywords. Informative competence, teacher, leader.

Постановка проблеми. Сьогодні дедалі частіше піднімається проблема вчителя нового покоління. Яким критеріям він повинен відповідати і що ми вкладаємо у це поняття? Учителі початкових класів вже сьогодні проходять курси і приміряють на себе цей образ.

Перш за все, вчитель повинен бути лідером, викликати довіру і повагу своїх вихованців.

Питанням лідерства педагога приділялася увага майже від початку створення школи. Зокрема, лідерські якості педагога описували зарубіжні науковці Д. Майєрс, Р. Хоган, Р. Стогділ, У. Бенніс та ін. Серед вітчизняних дослідників цього питання варто відмітити таких, як В. О. Сухомлинський, Р. Л. Кричевський, Є. В. Андрієнко, Н. В. Кузьмина та ін. [4]. І сьогодні широке коло людей працює над створенням компетентнісної моделі сучасного вчителя-лідера. Проблема формування лідерських якостей майбутніх учителів вивчалася сучасними дослідницями Н. Семченко та Н. Мараховською. Визначенням компетентностей сучасного педагога-лідера у своїх працях займалися К. Л. Демчук, І. О. Біла.

Проте в більшості праць акцент поставлено на психолого-педагогічні складові. Подекуди подаються дані про те, що вчитель повинен застосовувати інформаційно-комунікаційні технології (далі ІКТ) в педагогічній діяльності. Що стосується інформатичних компетентностей, багато даних ми можемо почерпнути із робіт М. І. Жалдака, Ю. С. Рамського, Т. В. Підгорної, А. А. Харківської. На нашу думку, недостатньо дослідженим залишається питання інформатичної компетентності вчителя-лідера.

У статті ми оглянемо одну із моделей так званого «вчителя нового покоління». Спробуємо обґрунтувати необхідність такого компоненту моделі, як інформатична компетентність і надати деякі рекомендації щодо корисних інформативних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із матеріалів Дзвінки Завалій, дізнаємося, що Центр інноваційної освіти «Про.Світ» має на меті створити середовище для зростання вчителя нового покоління. На їхню думку, поняття вчителя нового покоління включає 5 компонентів:

1. *Психологічна та емоційна компетентність.* Тобто вчитель розуміє та приймає відмінності учнів та їхніх потреб, життєрадісний та цілісний, вміє створити позитив у навчанні, толерантний, справедливий, розуміє свій внутрішній світ та приймає помилки (свої та інших).

2. *Лідер і менеджер.* Це людина, яка бере відповідальність за успіх свого учня, добре працює у команді з іншими вчителями, є радником, другом та помічником для дітей, постійно вчиться та різнобічно розвивається, є носієм високих етичних стандартів (тобто навчає прикладом).

3. *Звільнений від стереотипів та успішний.* Тобто вчитель вміє створити середовище для ефективного навчання та розкриття таланту дитини, знаходить цікавий матеріал для уроків, досліджує, любить свою роботу, успішно реалізовує себе через роботу. Такий педагог творчий, активний, звільнений від стереотипів, гнучкий (швидко реагує на зміни у зовнішньому середовищі).

4. *Володіє презентаційними навичками.* Ефективний комунікатор та фасилітатор. Учитель є мовознавчо компетентним, тобто чітко та зрозуміло висловлюється, використовує різні методи та практики викладання матеріалу, використовує ІКТ у навчальному процесі, підтримує принцип спільної відповідальності – учитель+батьки.

5. *Формує знання та навички, потрібні в сучасному світі.* Навчає учнів лідерству та командній роботі, розвиває в учнів критичне мислення і навички вирішення проблем, дає право вибору та вчить

брати відповідальність за свій вибір, а також своїм прикладом демонструє навички для успіху в ХХІ столітті [2].

Спробуємо розкрити частину четвертої з поданих якостей вчителя, а саме важливість інформатичної компетентності.

Запровадження інформатичних технологій в школі сьогодні не є новизною. Потребу у вивченні основних прийомів роботи з комп'ютером відчувають учителі усіх предметних ланок, адже учні досить часто виявляються більш інформатично підкованими, аніж їхні наставники. Із цією проблемою почали зустрічатися навіть вчителі інформатики. Процес розвитку інформатичних технологій стає настільки стрімким, що про останні новинки комп'ютерної інженерії дізнаються не учні від вчителів, а навпаки. Учитель починає втрачати авторитет в учня, перестає бути лідером. У таких умовах продуктивність навчального процесу різко спадає.

Інформатично освічений учитель здатний знайти потрібні дані з різних джерел. Така особа має бути також наділена здатністю до якісної та кількісної оцінки і самооцінки інформації для того, щоб виявити суперечливі питання, закладені в даних. Інформатично освічений вчитель може використати та застосувати дані в багатьох фахових ситуаціях. Такі ситуації, потенційно призводять до прийняття нешаблонних рішень, розв'язку творчих завдань, тобто призводить до розвитку нових знань. Таким чином, відбувається процес навчання на основі приведення в дію інформатичної компетентності.

Загальнополітичною метою підходу на основі створення знань є підвищення продуктивності завдяки навчанню учнів, громадян і трудових ресурсів, здатних постійно брати участь у створенні знань і нововведень у здобуванні освіти протягом всього життя і отримувати від цього задоволення. При цьому підході вчителі повинні будуть не тільки створювати класну роботу, сприяючи досягненню цієї широкої мети, але і брати участь в реалізації програм розвитку, здійснюваних у їх школі. Відповідно до цього підходу навчальна програма виходить за рамки навчання шкільним предметам. Вона чітко направлена на вироблення навичок ХХІ століття, необхідних для створення нових знань [6].

Головна мета лідерства в діяльності педагога – це поліпшення системи педагогічної взаємодії, тобто здатність учителя не просто дивитися на наслідки, а вміти аналізувати причини. Лідерство сьогодні виступає як протилежність авторитарній владі і примусу й постає у вигляді уміння переконувати, а не примушувати до певних дій. При цьому замість сили і примусу в концепції лідерства часто виступає переконання і натхнення [3].

Сучасні учні дуже цінують та комфортніше почуваються в оточенні молодих учителів, які володіють іноземними мовами, обізнані в сучасній музиці, модних тенденціях, молодіжних течіях, які знають, що таке «VK», спілкуються по «Скайпу», вільно почуваються в лабіринтах Інтернету та є постійними учасниками чатів і форумів.

Для того, щоб бути лідером в очах своїх вихованців, учителю потрібно постійно працювати над собою, зростати інтелектуально, поглиблювати свої знання з предмету, цікавитись новинками професійної сфери, не залишатись осторонь активного громадського життя. Учні поважають тих педагогів, які виходять за рамки офіційної шкільної програми, не розгублюються через каверзні запитання, з гумором реагують на нестандартні ситуації та можуть стати чудовим взірцем для них самих [7].

Попри професійну компетентність, потрібно володіти й інформаційною, адже вчитель, який не знає, що таке «Instagram», як вийти у прямий ефір, не зареєстрований у «Facebook» та не стежить за новинами в соціальних мережах, не буде мати авторитету серед сучасної молоді. Щодо соціальної мережі «Facebook», то, на нашу думку, вона є непоганою платформою для інформатичного саморозвитку педагога.

Загалом сьогодні існує досить велика кількість інформативних ресурсів, у тому числі і корисних для вчителів. Серед них освітні сайти і портали, групи в соціальних мережах, канали на YouTube.

Із метою роботи над підвищенням свого рівня інформатичної компетентності пропонуємо скористатися підібраними нами інформативними ресурсами, поданими в таблиці 1.

Таблиця 1.

Корисні інформативні ресурси

№ з/п	Назва ресурсу	Вид ресурсу	Опис ресурсу	Режим доступу для ресурсу
1.	Pinterest	Соціальний фото-сервіс	Pinterest допомагає знаходити та зберігати найрізноманітніші ідеї: рецепти, варіанти ремонту оселі, нові туфлі тощо. Кожна ідея представлена як пін, який містить зображення, опис і посилання на сайт, з якого він походить. За цим посиланням користувачі можуть	https://ru.pinterest.com/

			прочитати докладний опис ідеї. Піни збираються з усього Інтернету. Матеріали на платформу Pinterest додають як користувачі, так і компанії. Користувачі можуть додавати будь-які матеріали з усіх сайтів за допомогою розширень браузера та кнопки «Зберегти». Доданий пін з'являється у стрічці новин інших користувачів, а також у результатах пошуку. Компанії створюють власні піни, щоб рекламувати товари, популяризувати бренд і збільшувати продажі.	
2.	Прометеус	Безкоштовні онлайн-курси	Надзвичайно якісні онлайн-курси від викладачів провідних українських вищих навчальних закладів. Бізнес-англійська, підготовка до ЗНО, фінансовий менеджмент, історія, культурологія, філософія, основи програмування та багато іншого ви можете знайти на цьому сайті. Після вивчення матеріалу можна пройти онлайн-тестування та отримати сертифікат затверджений викладачем курсу. Усі лекції викладаються українською мовою, а навчання та отримання електронного сертифікату є безкоштовними.	https://prometheus.org.ua/
3.	DOU	Сайт	Містить не тільки світові та вітчизняні новини ІТ-сфери, але і добірку прекрасних тематичних	https://dou.ua/

			курсів. На сайті можна знайти курси як українською, так і російською мовами, навчитись основам програмування чи стати веб-дизайнером.	
4.	STEM-ОСВІТА В УКРАЇНІ	Група в мережі Facebook	Група функціонує з метою сприяння створення в Україні умов щодо збалансованого гармонійного формування науково-орієнтованої освіти на основі модернізації математично-природничої та гуманітарних профілів освіти, а саме: перегляду змісту навчальних програм, підручників, методів і методик викладання в системі дошкільної, шкільної та позашкільної освіти на предмет їх відповідності сучасним світовим вимогам та синхронізації з тематичними напрямками розвитку основ наук та технологій. Щодня тут публікуються корисні дані щодо проведення конференцій, створення цікавих проєктів та проведення навчальних та пізнавальних курсів.	https://www.facebook.com/groups/STEM.EDUCATION.IN.UKRAINE/?ref=group_browse_new
5.	Наука та Всесвіт	Канал на You Tube	На каналі можна переглядати зарубіжні відеоролики наукової тематики про сучасні дослідження Всесвіту, природи, людини, які перекладені та озвучені українською мовою.	https://www.youtube.com/channel/UC9gDR8zmbMhgEULgXipm3OA/featured
6.	Цікава	Канал на	Переклад і озвучення	https://www.youtube.com/channel/UC9gDR8zmbMhgEULgXipm3OA/featured

	наука	You Tube	науково-популярних та освітніх відео на різні наукові теми з фізики, астрономії, біології, географії та математики.	be.com/channel/UCMIVE71tHEUDk uw8tPxtzSQ/featured
7.	Computer REX	Блог	Новини в галузі телефонів, роботехніки, гаджетів та програм для них.	http://www.computerrex.com/

Як бачимо з таблиці, корисні дані можна почерпнути у різних вітках мережі Інтернет. Серед них сайти, блоги, групи в соціальних мережах, інтернет-сервіси, канали на You Tube. Багато особистих сайтів і груп в соціальних мережах створюють вчителі шкіл. Зазвичай там містяться розробки уроків, виховних годин, проте часом можна натрапити на повідомлення про найближчі семінари, конференції, тощо.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У підсумку можемо сказати, що вчитель нового покоління зобов'язаний постійно працювати над розширенням своєї інформаційної компетентності, стежити за новинами в галузі інформатичних технологій та комп'ютерної інженерії. Справжній педагог-лідер повинен бути готовим будь-якої миті дати своєму учневі пораду щодо використання тих чи інших сучасних навчальних інформатичних сервісів, додатків на телефони, програм на ноутбуки, планшети тощо. Орієнтуватися в сучасних соціальних мережах, знати переваги того, чи іншого сервісу.

Сьогодні ми говоримо про інформатичну компетентність учителя в рамках утвердження його лідерських якостей, проте вже завтра вона може стати необхідною умовою становлення його як педагога. Адже концепція нової освітньої школи, яка зароджуватиметься уже в 2018-2019 навчальному році, передбачає навчання по електронних посібниках і подальшу модернізацію освітнього процесу засобами ІТ [5]. Це зумовить масове поширення гаджетів, з якими, як показує практика, учні справляються краще, ніж учителі.

З огляду на це, вважаємо за доцільне в подальшому дослідити програмне забезпечення, яке існує для вищезгаданих потреб, і запропонувати інформативні джерела, з яких можна буде детально ознайомитись із принципом роботи таких програм.

Література

1. Біла І. О. Компетентнісний портрет сучасного вчителя лідера / І. О. Біла // Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера : матеріали обласного науково-практичного семінару, присвяченого 290-

річчю з дня народження Г. С. Сковороди [укладачі : Л. В. Литвинюк, Т. О. Бондар]. – Полтава : ПОІППО, 2012. – С. 36-40.

2. Завалій Д. Вчитель нового покоління: який він? [Електронний ресурс] / Дзвінка Завалій // ПРО.ЗНАННЯ. – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <https://prosvitcenter.wordpress.com/2015/07/03/вчитель-нового-покоління-який-він/>

3. Іванова І. В. Лідерство в культурі педагогічного менеджменту [Електронний ресурс] / І. В. Іванова // Український науковий журнал ОСВІТА РЕГІОНУ ПОЛІТОЛОГІЯ ПСИХОЛОГІЯ КОМУНІКАЦІЇ – Режим доступу до ресурсу : <http://social-science.com.ua/article/167>.

4. Кубарькова Н. В. Лидерские качества педагога: сущность и структура [Електронний ресурс] / Наталия Валентиновна Кубарькова // Письма в Эмиссия.Оффлайн. – 2012. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.emissia.org/offline/2012/1772.htm>.

5. Національна освітня електронна платформа // Концепція забезпечення здобувачів середньої освіти е-підручниками та іншими електронними освітніми ресурсами [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/02/15/BROSHURE_CONCEPT_E-BOOK.pdf.

6. Пензай Л. І. Інформаційна компетентність як вагома складова фахової компетентності вчителя [Електронний ресурс] / Лариса Іванівна Пензай // Форум педагогічних ідей. – 2012. – Режим доступу до ресурсу : http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/32355/

7. Розвага Л. Р. Молодому вчителю на замітку. поради наставника [Електронний ресурс] / Леся Романівна Розвага // Освітня столиця. – 2012. – Режим доступу до ресурсу : <http://profspilka.kiev.ua/publikacii/novyny/2422-molodomu-vchitelyu-na-zamtku-poradi-nastavnika.html>

УДК 159.923.33

Яцюк Н. М., здобувач

ДІАГНОСТИКА ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРАФОАНАЛІЗУ

У статті визначено сутність поняття «лідерство», подано основні його дефініції. Розглядаються ключові лідерські якості людини та аналізуються графологічні особливості їх прояву. Визначено симптомокомплекс ознак почерку, що свідчить про лідерський потенціал індивіда. На основі графологічного аналізу описано

домінантні лідерські якості та риси характеру одного із сучасних політичних діячів України.

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, почерк, екстраверсія, комунікабельність, «емоційний інтелект», ініціативність, креативність.

In the article the essence of the concept of "leadership" is defined, the most principal it's definitions are given. The main personal leadership qualities are considered and the graphological peculiarities of their manifestation are analyzed. It is determined the complex of handwriting signs testifying to the leader potential of the individual. Based on the graphological analysis, the dominant leadership qualities and features of one of the contemporary political figures in Ukraine are described.

Key words: leadership, leadership qualities, handwriting, extraversion, communication skills, "emotional intelligence", initiative, creativity.

Постановка проблеми. Особистості в сучасному світі необхідно адаптуватися до перманентних економічних, соціальних, соціально-політичних та культурних змін, які відбуваються у суспільстві. При цьому людина має бути не тільки готовою до них, але й мати здатність продукувати та впроваджувати ці зміни, управляти ними, що вимагає наявності в неї лідерських якостей. Особистість лідера, його стиль поведінки та система цінностей має значний вплив на суспільні групи будь-якого рівня організації та обумовлює ефективність їх функціонування. Саме тому актуальності набуває пошук способів діагностики лідерських якостей особистості. З особливою гостротою це завдання постає перед сучасними психологами та фахівцями HR-сфери.

Проблема лідерства та пошуку можливих шляхів діагностики лідерського потенціалу особистості є досить багатогранною, оскільки лідерство – це феномен, що лежить у двох площинах – психологічній та соціальній.

Мета дослідження – встановити можливості графологічного методу діагностики лідерського потенціалу особистості.

Об'єктом дослідження є феномен лідерства, лідерські якості особистості. **Предмет** вивчення – графологічні прояви рис характеру та поведінки людини, що формують її лідерський потенціал.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких **завдань**:

- з'ясувати сутність понять «лідер» та «лідерство»;
- встановити основні лідерські якості;
- визначити основні графологічні характеристики, що дадуть змогу діагностувати лідерський потенціал особистості;

- здійснити експериментальне дослідження щодо визначення лідерських якостей конкретної особистості на основі її почерку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лідерства досить детально розглядається у сучасній науці. На цій темі сфокусовано увагу зарубіжних та українських вчених: економістів (Р. Дафт), політологів (С. Денисюк, С. Кузнєцова, А. Лисюк), психологів (В. Агеєв, Г. Андрєєва, Є. Аркін, О. Бодальов, Н. Жеребова, А. Лутошкін, М. Тугушкіна, В. Татенко, Я. Шалагінова), педагогів (Д. Алфімов, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький, Н. Семченко). Графологічний аспект визначення рис характеру особистості загалом та її лідерських якостей зокрема висвітлюється у вітчизняних психологічних розвідках А. Дмитренка і Л. Захаріяш, О. Ісаєвої, В. Тараненка.

Виклад основного матеріалу. Саме слово «лідер» походить із англійської (to lead – вести) та означає «лідер, керівник, вождь, командир» [7].

Український психолог В.О. Татенко вважає, що аналогами іншомовного слова «лідер» в українській мові можна вважати лексеми «поводир», «провідник», «ватажок» [6, с.11].

У літературі з психології, соціології та економіки знаходимо такі дефініції поняття «лідерство»:

- вплив на групи людей, який спонукає їх до досягнення спільної мети (Дж. Террі) [7];
- міжособистісна взаємодія, яка проявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікативного процесу і направлена на досягнення цілей (Р. Танненбаум, І. Вешлер і Ф. Массарик) [7];
- двоєдиний психологічний процес: з одного боку – груповий, з іншого – індивідуальний; в основі цих процесів лежить здатність лідерів притягувати до себе, несвідомо викликати почуття захоплення, обожнювання, любові (З. Фрейд) [5].
- соціально-психологічний процес у колективі чи групі, побудований на впливі особистого авторитету людини на поведінку її членів (найбільш загальне визначення) [5].

Упродовж багатьох років учені намагалися виділити основні особливості лідера, або ж лідерські якості. К. Берд, американський психолог, у 1940 році склав список із 75 рис, що визначалися як лідерські. Серед них були такі: ініціативність, товарищескість, почуття гумору, ентузіазм, впевненість, дружелюбність тощо [7, с. 36].

Зупинимося на ключових, на нашу думку, якостях і з'ясуємо, як вони проявляються в почерку особистості.

Передусім у потенційного лідера повинна бути *активна життєва позиція*, ініціативність, мотивація до успіху [8]. Почерк такої людини

характеризується спонтанністю та досить високою швидкістю. Поля з правого боку неширокі або ж відсутні зовсім, що свідчить про спрямованість у майбутнє. Ліві поля в жодному разі не повинні звужуватися [2, с. 49].

Впевненість у собі, тобто адекватна здорова самооцінка, є просто необхідною для того, хто багато спілкується із людьми та готовий вести їх за собою [9]. Розмір букв у середній зоні (дивимось літери, що не мають верхніх або нижніх відростків, – о, а, u, м, н та ін.) не повинен бути менший ніж 3 мм, що свідчить про тенденцію до екстравертності [3]. Крім того, якщо людина є спонтанною у самовираженні, не прикидається та не намагається справити «хороше» враження, то почерк і підпис у неї не будуть суттєво відрізнятися за розміром та стилем [2].

Енергійність є неодмінною ознакою лідера [9]. У почерку про резерв такої характеристики буде свідчити сила натиску. Натиск показує запас внутрішньої психічної енергії людини, тобто говорить про те, скільки сил вона може вкласти для реалізації певної мети чи виконання поставленого завдання [2, с. 45]. Натиск лідера коливається від середнього до сильного.

Наступною характеристикою лідера вважаємо *креативність*, здатність знаходити нетривіальні рішення [8]. У почерку це символізує оригінальність. Про характер письма такої людини можна сказати, що воно має свій неповторний стиль, тобто його легко впізнати з-поміж інших, навіть на перший погляд подібних [3].

Комунікабельність, прагнення до взаєморозуміння із навколишнім світом [8] знаходить вияв у читабельності, тобто для людини важливо, щоб її розуміли інші, вона не буде ігнорувати соціальні норми. Така особистість шанує загальноприйняті у суспільстві правила поведінки, дотримується їх та має власну систему цінностей. Усе це відображається у верхній зоні почерку: вона має бути здоровою і нормативною (дивимось верхні відростки букв в, б – їх розмір не перевищує 3 мм, а форма округла та помірної ширини) [3].

Людина, що претендує на роль лідера будь-якої соціальної групи, повинна бути зорієнтованою на міжособистісну взаємодію, має прагнути до співпраці та володіти такою якістю, як емпатія [9]. Сьогодні у цьому контексті вживається також поняття «*емоційний інтелект*» [4]. У почерку все це відображає правий нахил, він також є свідченням спрямованості людини у майбутнє. Проте нахил букв праворуч повинен бути помірним, літери ні в якому разі не мають лягати на лінію рядка, бо тоді буде йтися про надмірну емоційність та залежність від ситуативних імпульсів. При цьому автору тексту слід зберігати його читабельність, писати доволі швидко та енергійно (це говорить про

спонтанність самовираження, прагнення бути зрозумілим для інших та прагнення зрозуміти їх). Середня зона почерку, що відповідає за теперішнє, за стосунки із людьми, має бути домінантною. Ширина букв повинна бути більшою, ніж їх висота, вони мають розташовуватися не надто тісно. Відстань між словами теж слід брати до уваги: нормативним вважається проміжок, що може вмістити 1,5-2 букви середньої зони цього ж почерку (якщо ж відстань більша, це означає, що людина дуже довго придивляється і оцінює інших, якщо менша – схильна вторгатися в чужий «особистий простір», більше стурбована власними переживаннями і часто не здатна вислухати іншого) [3].

Організаторські здібності є просто необхідними для лідера будь-якої групи чи мікрогрупи [9]. Графологічно їх наявність можна діагностувати, проаналізувавши розташування тексту на аркуші паперу (білий лист без полів та лінійок). Продуктивна і раціональна організація тексту (слід звернути увагу на абзаци (текст має бути структурований), поля (вони повинні бути чіткими і не надто великими), стабільність відстаней між словами та рядками, основну лінію письма (в ідеалі – пряма, але не педантична)) свідчить про вміння ефективно розпоряджатися наявними ресурсами – матеріальними, часовими, людськими, про порядок у думках і справах [3].

Вважається, що справжній лідер повинен володіти такими рисами, як *відповідальність*, надійність, почуття обов'язку, послідовність у вчинках, передбачуваність (у позитивному значенні цього явища) [9]. Наявність перелічених вище якостей у почерку втілюється таким чином: для нього характерна відносна однорідність усіх елементів – розміру, форми букв, нахилу, швидкості, натиску, відстаней між буквами, словами, рядками та ін. [3].

Наступною не менш важливою характеристикою людини-лідера є *рішучість* [8]. О. Ісаєва у почерку цю рису визначає так: кінцеві штрихи чіткі, у жодному разі не повинні різко обриватися, тверді і довгі штрихи в нижній зоні, бо нижня зона – це матеріальна сторона в житті людини, її «заземленість» [3].

Справжній лідер повинен *уміти реалізувати свої плани* та втілити ідеї на практиці. Про це говорить співвідношення верхніх та нижніх відростків (верхні – це ідеї, плани, амбіції, нижні – їх реалізація): верхні не повинні бути більшими, бо тоді мова піде про людину-мрійника, «в ідеалі» – співвідношення 1:1,5 [3].

Розглянемо далі такі характеристики, як *швидкість мислення, здатність до прогнозування*, бачення перспективи [9]. Почерк людини, що володіє цими якостями, досить швидкий (швидкість почерку відображає швидкість мисленнєвих процесів), кінцевий штрих загострений (кмітливість, винахідливість, критичний підхід, відкритість

новому), букви не деталізовані, спрощені (це властиво для того, хто має абстрактне мислення, вміє відділити головне від другорядного та розставити пріоритети) [3]. Тобто особистість буде швидше стратегом, ніж тактиком.

Про *цілеспрямованість* [9] людини свідчить наступний симптомокомплекс у почерку: висока швидкість написання, оригінальна форма, структурований текст [3].

Продуктивна діяльність справжнього лідера неможлива, якщо він не володіє такою рисою, як *оптимістичність* [8]. У почерку це показує кінцевий штрих, що спрямовується вгору. Якщо висхідним є кінцевий штрих у підписі, то це говорить про амбіції [2, с. 25]. Ентузіазм чи емоційний підйом, натхнення на письмі відображає легкий підйом кінцевої частини рядка [3].

На основі вищесказаного сформуємо список основних ознак почерку, що свідчать про наявність лідерського потенціалу особистості:

- досить висока швидкість почерку;
- розмір середньої зони (середини) букв не менший ніж 3 мм;
- верхні та нижні відростки мають довжину 3-4,5 мм, при цьому нижні відростки довші від верхніх;
- натиск на письмі – від середнього до сильного;
- штрих чіткий, кінець його загострений;
- оригінальність форми букв (нешаблонність написання);
- хороша чи відносна читабельність;
- продуктивна організація тексту;
- правий нахил;
- відносна однорідність елементів почерку;
- відповідність стилю тексту і підпису.

Для прикладу проаналізуємо почерк одного із сучасних українських політиків та публічних людей Віталія Кличка. Розглянемо також підпис цієї людини.

Домінантними особливостями почерку є такі (обираємо із поданого вище списку): висока швидкість; досить чітка і читабельна середня зона; довжина нижніх відростків букв перевищує довжину верхніх; натиск від середнього до сильного (якість зображення не дозволяє стверджувати однозначно); штрих насичений, яскравий із загостренням кінцем; форма букв нешаблонна (див. літери *д, т, я, н, л, р*); організація тексту хороша, відстані між словами та рядками чіткі, виокремлюються абзаци, поля, рядки прямі; нахил букв – легкий правий; однорідність почерку; підпис і текст виконані в одному стилі.

Опираючись на ці факти, складемо короткий психологічний портрет особистості.

В. Кличко є людиною цілеспрямованою, активною, енергійною, послідовною у рішеннях та вчинках. Він рішучий та відповідальний, уміє реалізувати свої ідеї на практиці та володіє організаторськими здібностями. У політика здорова самооцінка, він комунікабельна людина, екстраверт. Має власну думку і здатний її відстояти. Легко відділяє головне від другорядного та вловлює основну суть процесів і явищ, не застрягає на деталях. У В. Кличка хороше стратегічне мислення та досить чітке бачення перспективи.

Отже, можемо стверджувати, що Віталій Кличко – особистість, яка володіє чудовим лідерським потенціалом та уміє його використовувати.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, ми експериментальним шляхом довели, що почерк людини є цінним джерелом інформації про неї, зокрема це стосується діагностики її лідерського потенціалу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному аналізі графічних проявів особистісних якостей індивіда та емпіричному вивченні окремих почерків у кореляції їх із психологічними тестами.

Література

1. Дафт Р. Менеджмент / Р. Дафт. – СПб. : Питер, 2001. – 832 с.
2. Дмитренко А.К. Основы почерковедства / А.К. Дмитренко, Л. П. Захаріяш. – К. : Видавець Микола Дмитренко, 2004. – 64 с.
3. Исаева Е. Практическая графология: как узнать характер по почерку [Электронный ресурс] / Елена Исаева. – Москва : Рипол Классик, 2010. – 256 с. – Режим доступа: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1009049>
4. Ке де Ври М. Мистика лидерства: Развитие эмоционального интеллекта / Ке де Ври М. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С. 21–49.
5. Практическая психология: учебник [Электронный ресурс] / [под ред. д-ра психол. наук, проф., акад. БПА М. К. Тутушкиной]. – 4-е изд., перераб., доп. – СПб. : Дидактика Плюс, 2001. – 368 с. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/psihologia-3/125.htm>
6. Татенко В. О. ЛІДЕР XXI / LEADER XXI. Соціально-психологічні студії / В. О. Татенко– К. : Корпорація, 2004. – 198 с.
7. Шалагинова Я. В. Психология лидерства / Я. В. Шалагинова. – СПб. : Речь, 2007. – 494 с.
8. 101 Best Leadership Skills, Traits & Qualities – The Complete List [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://briandownard.com/leadership-skills-list/>. – Назва з екрану.
9. Leadership Traits [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ala.org/rt/nmrt/initiatives/ladders/traits/traits>

УДК 630*23

Кияненко Н. В., здобувач (НЛТУ)

НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА В. П. РЯБЧУКА

У статті висвітлено широку наукову і літературну діяльність професора Національного Львівського лісотехнічного університету В. П. Рябчука. Проаналізовано його високу педагогічну професійність та компетентність. Оцінено духовно-моральний потенціал ученого, його загальнолюдські та християнські якості.

Ключові слова: педагог, духовні цінності, відмінник освіти, відмінник лісового господарства, обдарований фахівець.

The article covers a wide scientific and literary work by V. Ryabchuk, professor of the National Lviv Forestry University. His high pedagogical professionalism and competence are given into analyses. It is evaluated spiritual and moral potential of the scientist, his universal and Christian qualities.

Key words: teacher, spiritual values, excellent teacher of education, excellent forestry specialist, gifted specialist.

Широка наукова діяльність ученого розпочалася з 1969 року після закінчення ним Львівського лісотехнічного інституту. Вступивши на посаду лаборанта, молодий спеціаліст завзято і наполегливо виконував свої обов'язки, реалізовував свої навички, які здобув у процесі трудової діяльності на посаді майстра лісових культур. Володіючи як теоретичними, так і практичними уміннями, він прагнув самостійно провести дослідження, а згодом утілив своє бажання у дійсність. Написання першої дисертаційної роботи у 1974 році стало основним фундаментом його наукової діяльності протягом усього життя.

Завдяки своїй допитливості і наполегливості Василь Петрович на цій роботі не зупинився. Молодий науковець зумів виявити свої обдарування в багатогранній діяльності.

Із 1989 року В. П. Рябчук здійснював керівництво аспірантурою і докторантурою. Його невичерпна добра енергія притягувала до себе спраглих до знань студентів, прихильників науки. Під його керівництвом було захищено дві докторські і 15 кандидатських дисертацій.

Як науковий діяч він був непересічною і відкритою людиною. Умів налагодити контакт із будь-яким співрозмовником, оцінити його

об'єктивно. У спілкуванні ставився до студентів із повагою, допомагав розкрити приховані здібності і розвинути потенціал. Сприймав критику як можливий шлях зростання.

Невтомний творчий пошук ніколи не змінював його доброзичливого ставлення до людей, тому що був наділений від Бога багатьма духовними цінностями, одна з яких – людяність. Особливо він виражав її у своїх науково-популярних і художніх книгах: «Картопляники голодного року», «Людожером тітка Гафія не стала». Учений-лісівник добре розумівся на минувшині свого народу. Атмосфера голоду односельчан відтворена автором із психологічною достовірністю й точністю, зокрема у книзі описані біль, страждання людей, які проживали в його рідному селі [8]. Донині цей зв'язок між дійсністю і смислом є більшою мірою історичним, ніж органічним.

Вибрана ним професійна діяльність не була легкою. Заради науки йому іноді доводилося жертвувати найдорожчим.

Неможливо не звернути увагу на значну кількість літератури, написаної ним власноруч, і не надати їй високої оцінки. Окрім цього, багато книг Василя Петровича є навчальними виданнями із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі вищого навчального закладу. Важливою рисою підручників є їхня можливість слугувати джерелом інформації (табл. 1).

Таблиця 1

**Посібники, методичні вказівки, літературні жанри
(В. П. Рябчук)**

Навчальна і навчально-методична література	Науково-популярна та художня література
«Лісове товаровознавство»	«Картопляники голодного року»
«Подсочка деревьев лиственных пород»	«Біблійна ботаніка»
«Березовый сок»	«Лісова тиша»
«Соки лиственных деревьев: получение и использование»	«Ліс зеленіє – серце веселіє»
«Недеревна продукція лісу»	«Хліб наш»
«Підсочка лісу та лісохімія»	«Слово про Бога»
«Недеревна продукція лісу. Кормові ресурси лісу»	«Зоряна вода»

«Рекомендації з підсочки берези в лісах України»	«Іволга не плаче»
«Практикум з підсочки лісу та лісохімії»	«Календар природи»
«Недеревна продукція лісу: лікарські, технічні та харчові рослини»	«Застеляйте столи та все килимами»
«Біологічне деревознавство. Терміни та визначення»	«Числа Біблії»
«Інтродукенти хвойних і листяних порід як об'єкт підсочки»	«Вільха – дерево непримітне»
«Термінологія продукції не деревних ресурсів лісу»	«Біологічні індикатори стану довкілля»
«Теоретичні засади урожайності та термінів заготівлі дикорослих рослин»	«Природні синоптики»
«Дари лісу»	«Долю не вибирають»
«Довідник аспіранта та студента»	«Лазня без віника – як борщ без буряків»
«Лісоінженерна справа»	«Осінь пісня горобини»
«Методичні матеріали з організації перекладу термінів курсу “Підсочка лісу та побічне користування”»	«Біологічний годинник»
«Нормативно-довідкові матеріали з недеревної продукції лісу»	«Вирощування лісових рослин та грибів на присадибних ділянках»
«Класифікація та шляхи збільшення недеревних ресурсів лісу»	«Пристепові бори України»
«Наукові, дослідницькі роботи школярів та підлітків у малій лісовій академії»	«Барометр на кінчику носа і дзьоба»
«Недеревна продукція лісу. Кормові ресурси лісу»	
«Ресурсы лекарственных травянистых растений Украины, имеющих ограниченное распространение»	

Роль науково-популярних видань Василя Петровича в моральному, інтелектуальному, естетичному розвитку та вихованні молодого покоління очевидна. Тісне переплетіння логіко-

теоретичних та образно-емоційних елементів зумовлювали його вплив практично на всі сфери психологічного світу студентів і читачів – свідомість, почуття, розум. Одна лише назва книги «Ліс зеленіє – серце веселіє» відразу може підняти настрій і розвіяти смуток [5]. Автор зумів підкреслити значущість самого слова «зеленіє» як індикатора щастя. Зібрані ним приказки і прислів'я про ліс навчають тому, як лісове середовище може позитивно вплинути на самопочуття людини, її психологічне і духовне здоров'я.

У **літературних творах** Василь Петрович намагається відверто висвітлювати не тільки почуття радості, але і почуття скорботи – незабутнє враження важкого дитинства та вчинки людей, викликані певними життєвими обставинами (табл. 2).

Таблиця 2.

Літературні твори В. П. Рябчука

Короткі нариси			
«Відвідини Божого саду»	«Липа пахне без подяки»	«Дим батьківського поля»	
«На крутих поворотах»	«Березові напої»	«Рани не зникають»	
«Узлісся»	«Свято всіх торжесте»	«Мелодії дерев»	
«Каша мандрівника»	«Лісовий струмочок»	«Пан Рибка»	
«Трав'яні ванни»	«Тиша»	«Зоко-золотце»	
«Бузьки у березні прилітають – весну заповідають»	«Щастя приносять журавлі?»	«Радуйся, земле, Син Божий народився»	
«Біблія про флору»	«Лісовий місяцеслів. Зима»	«Хліб наш насущний»	
«Дід Корній»	«Літо. Місяцеслів»	«Лісові етюди»	
«День за днем»	«Лісу всякому є місце»	«Пастух»	
«Цвинтарна тиша»	«Зустріч у лісі»	«Тітка Тетяна»	
«Батько моєї вчительки»	«Народжена двічі»	«Людожером тітка Гафія не стала»	
«Прутас»	«Рядно»	«Церква»	
«Помістя Антона»	«У село не повернувся»	«Дядько Микита – шкідник»	
«Король»	«Подільське село»		

Приділяючи велику увагу підсочці листяних і хвойних порід, учений стверджував, що підсочування деревних видів є значним кроком для розвитку таких дисциплін, як деревознавство, підсочка лісу, недеревна продукція лісу, лісова селекція, фізіологія, лісівництво, лісова хімія.

На даний час сировинна база видобутку деревинних соків в Україні використовується недостатньою мірою. Біологічною особливістю підсочування є її здатність при пораненні у весняний період до розпускання бруньок виділяти сік. При дуже розвиненій кореневій системі продукується вода із розмірзлого ґрунту. У цей період розчиняються зимові запаси поживних речовин, які разом із водою пересуваються у стовбурну частину. Весь цей складний процес проникнення води з поживними речовинами у стовбурну частину обумовлює кореневий тиск, який загалом визначається осмотичним тиском [2].

Завдяки науковим настановам професора його аспірантами було досліджено, що сік деяких листяних деревинних порід є одними із цінних продуктів, які повинні використовуватися в лікувальних, дієтичних і харчових цілях. Цінність соку пояснюється великим вмістом у ньому макро- і мікроелементів, біологічно активних речовин: ферментів, вітамінів, коферментів, білків і вуглеводів. Він має низьку калорійність. Крім того, соки гальмують перетворення вуглеводів на жири, тому корисні при ожирінні. У натуральному деревинному соці немає жодних «штучних» ароматизаторів, консервантів, барвників, стабілізаторів [1; 4].

Підсочка деревинних порід тісно пов'язана з багатьма дисциплінами: ботанікою, лісознавством, лісовою таксацією, лісовою фітопатологією, лісовою ентомологією, деревознавством, дендрологією, лісовою генетикою, ґрунтознавством та екологією. Щоб здійснити правильне і продуктивне підсочування, потрібно отримати не лише знання вище перелічених дисциплін, а також мати практичні навички: уміння вимірювати діаметр, висоту, бонітет і клас росту деревостану, визначати його відносну повноту, встановлювати ступені життєздатності дерев, розрізняти сорт від форми конкретного виду, самостійно визначати кислотність ґрунту та багато іншого. Якщо цих головних вимог не дотримуватись перед збором соку, гарантованих високих та якісних показників соковиділення просто неможливо одержати.

Розкриваючи неперевершену цінність деревинного соку, В. П. Рябчук водночас дбав про його належну перевірку, дотримання вимог стандартів, норм і правил при виробництві, правильному зберіганні та реалізації сокової продукції на підприємствах тощо [3].

Цінував професор не лише деревинний сік, лікарські, технічні і харчові рослини, але й лісові гриби [6]. Його аспіранти глибоко досліджували їх видові особливості, відмінності зростання у ґрунтових і лісорослинних умовах, різноманітність лісових підстилок, глибину розташування міцелію грибів у різних умовах зростання.

Особливу увагу вчений приділяв природним чинникам пристосування їстівних грибів до лісових умов України, поширенню їх видів на Поліссі, Поділлі, Степу, Прикарпатті, Закарпатті, Карпатах, Лісостепу. Вимагав від студентів добре знати їх класифікацію та місця зростання (табл. 3).

Таблиця 3

Коротка характеристика місця зростання їстівних грибів України

Осередки поширення грибів у листяних лісах

У грабово-дубових, дубових, березових, букових, дубових, дубово-широколистяних, осикових, грабових, вільхових, мішаних лісах із домішкою липи, каштану їстівного, в горішниках

Осередки поширення грибів у хвойних лісах

У соснових, ялинових, модринових, ялицевих

Місця збирання грибів

Галявини, узлісся, сади, луки, трав'янисті місця, пасовища, гірські ліси, рівнинні ліси, степи, лісові та садові пеньки, серед мохів

Місця зростання грибів у лісорослинних умовах

Бори, субори, сузруди, діброви

Один лише білий гриб налічує до 40 морфо-біологічних форм із різними ознаками шапок, ніжок, м'якоті, забарвлення. Саме цей гриб росте найповільніше серед усіх їстівних грибів, але збільшення маси за один день у нього найбільше – 160 г [1].

Під керівництвом Василя Петровича його аспірантами було досліджено не тільки біологічні особливості їстівних грибів, але й екологічні чинники, які можуть опосередковано відобразитися на здоров'ї людини через недотримання санітарних вимог [1; 7]. Так, їстівні гриби не можна збирати поблизу заводів, хімічних комбінатів, нафтопроводів, доріг, а також у лісосмугах, парках, ярах, балках та на інших місцях техногенного забруднення, оскільки їх плодові тіла мають здатність акумулювати важкі метали і токсини.

В. П. Рябчук наголошував на тому, що за допомогою простих лісогосподарських заходів можна різко збільшити врожайність їстівних

грибів. До них, у першу чергу, належать заборона лісозаготівельних робіт у місцях масового розмноження грибів у вегетаційний період, оскільки саме тоді найбільше пошкоджується їх міцелій. Тому лісозаготівлю слід вводити в зимовий період при наявності снігового покриву.

Загалом багатогранна наукова діяльність і високий рівень обізнаності Василя Петровича були спрямовані на розвиток лісової науки і разом з тим – на педагогічну діяльність.

Його авторитет у колах студентів і викладачів був незаперечний. Василь Петрович добросовісно керував роботою Малої лісової академії і брав активну участь у роботі шкільних лісництв.

Науковець високого рангу був дійсним членом (академіком) Лісівничої академії наук України, Товариства лісівників України, науково-технічної ради ПЗ «Розточчя», редколегій наукових та науково-популярних видань. Став лауреатом літературно-мистецької премії «Лісова пектораль».

За багаторічну діяльність Василь Петрович був нагороджений грамотами, подяками, а за високі досягнення у професійній діяльності відзначений почесним званням «Відмінник освіти», «Відмінник лісового господарства», нагороджений медаллю «За доблесну працю».

Плідна праця Василя Петровича ніколи не залишиться поза увагою, а його світла пам'ять не зможе згаснути в серцях тих людей, які бачили у ньому провідника добра, скромну людину і достойного вченого.

Література

1. Рябчук В. П. Недревна продукція лісу: підручник / В. П. Рябчук. – Львів : Світ, 1996. – 312 с.
2. Рябчук В. П. Соки лиственных деревьев: получение и использование / В. П. Рябчук. – Львов : Вища школа, 1988. – 152 с.
3. Рябчук В. П. Лісове товарознавство: навчальний посібник / В. П. Рябчук. – К. : УМК ВО, 1991. – 236 с.
4. Рябчук В. П., Гриб В. М., Осадчук Л. С. Підсочка лісу та лісохімія: навчальний посібник / В. П. Рябчук. В. М. Гриб, Л. С. Осадчук. – К. : ІН- КОС, 2012. – 204 с.
5. Рябчук В. П. Ліс зеленіє – серце веселіє: Прислів'я та приказки / В. П. Рябчук. – Львів : Камула, 2004. – 220 с.
6. Рябчук В. П. Біблійна ботаніка / В. П. Рябчук. – Львів : ВМС, 2002. – 127 с.
7. Рябчук В. П. Дари лісу / В. П. Рябчук. – Львів : Світ, 1991. – 156 с.
8. Рябчук В. П. Картопляники голодного року: есеї, новели / В. П. Рябчук. – Львів : Камула, 2008. – 79 с.

УДК 378.013.32

*Дзьоба І. А., магістрантка***ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ**

У статті визначено тлумачення терміна «педагогічна практика». Розкрито етапи та основні ознаки суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів, які впливають на формування професійної компетентності майбутніх учителів, безпосередньо у процесі педагогічної практики. Також зазначені методи комунікації, які спрямовані на досягнення розуміння й гармонії людських стосунків.

Ключові слова: педагогічна практика, професійна компетентність, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, викладач, студент.

The article defines the term «pedagogical practice». The stages and main features of the subject-subject interaction of teachers and students who influence the formation of professional competence of future teachers, are revealed in the process of pedagogical practice. The methods of communication aimed at achieving understanding and harmony of human relationships are also mentioned.

Key words: pedagogical practice, professional competence, subject-subject interaction, teacher, student.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування системи педагогічної освіти актуальною залишається проблема ефективної організації та проведення педагогічної практики, адже саме під час її проходження відбувається вивчення і освоєння педагогічного простору, активне включення в реальний освітній процес школи, взаємодія та спілкування з учнями та колегами, вирішення педагогічних ситуацій, формування власної професійно-особистісної позиції, знаходження індивідуального стилю педагогічного спілкування та навчання.

У професійній освіті відбуваються значні перетворення, зумовлені заміною традиційної моделі навчання особистісно-орієнтованою. З огляду на це зростає цінність як особистості викладача, так і студента – майбутнього вчителя. Їх взаємозалежність і взаємовплив в освітньому процесі набирають усе більшого значення, тому що успіх демократичних перетворень у вищій освіті, значною мірою залежить від

оптимізації педагогічної взаємодії. Організація освітнього процесу в контексті нової парадигми можлива за умови ефективної організації та проведення педагогічної практики, яка забезпечить розвиток освітніх потреб майбутніх фахівців, набуття ними професійного досвіду, вияву активності у формуванні особистісних концепцій, вільного вибору способів діяльності, налагодження міжособистісних стосунків на основі поваги, толерантності, визнання цінності інших людей.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що в психолого-педагогічній науці приділяється значна увага професійній підготовці, зокрема таким її аспектам, як: філософія освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк); психологічні основи професійного становлення вчителя (О. Божович, О. Леонтьєв, О. Пехота, С. Рубінштейн); формування педагогічної майстерності (І. Зязюн, Л. Кондрашова, В. Семиченко, В. Сухомлинський); професійна компетентність учителів (Н. Бібік, Н. Глузман, І. Зимняя, О. Овчарук, О. Олексюк, О. Пошетун, С. Сисоєва, Л. Хоружа, А.Хуторський); готовність до педагогічної діяльності (А.Алексюк, В. Бондар, М. Євтух, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, С. Сисоєва).

Проблемам змісту і організації педагогічної практики студентів педагогічного закладу вищої освіти присвячені праці О. Абдуллої, Л. Булатової, Н. Загрязкіної, Н. Кичук, Г.Коджаспірової, Н.Кузьміної, В.Максимова, О.Мосіна, О.Щербакова та багатьох інших науковців. У цих роботах акцентується увага на тому, що педагогічна практика забезпечує поєднання теоретичної підготовки і майбутньої практичної діяльності в школі, розкривається роль і значення педпрактики у професійному становленні майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна практика – форма професійного навчання у вищому навчальному закладі, що базується на професійних знаннях і вміннях, які забезпечують теоретичне підґрунтя для практичного пізнання відповідних закономірностей і принципів професійної діяльності, а також оволодіння засобами її організації [5, с.34].

В «Українському педагогічному словнику» тлумачиться термін «педагогічна практика» як «спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів» [3, с. 252]. О. Абдулліна трактує педагогічну практику як «сполучну ланку між теоретичним навчанням студента і його майбутньою самостійною професійною діяльністю в школі» [1, с. 4].

Підтримуємо думку С. Мартиненко, яка стверджує, що «педагогічна практика, по-перше, є важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів, спрямованою на закріплення та реалізацію в спеціально створених умовах набутих студентами предметних, психолого-педагогічних, методичних знань, умінь та навичок,

необхідних для майбутньої професійної діяльності в школі, по-друге, засіб творчого розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя, формування у нього професійно значущих якостей і готовності до інноваційної педагогічної діяльності» [176, с. 254].

Відповідно до зазначеного, під педагогічною практикою розуміємо важливу складову фахової підготовки майбутніх учителів, спрямовану на застосування та закріплення здобутих теоретичних знань у практичній діяльності.

О. Савченко наголошує на існуючій диспропорції між теоретичною і практичною підготовкою майбутнього фахівця, що «спотворює бачення молодим учителем педагогічної діяльності, тому необхідно підсилити діяльнісну, процесуальну, практичну складові» [235, с. 6]. Особливо слушною є думка вченої про те, що «проблема добору й удосконалення змісту професійної підготовки є вічною і варто підвищити якість педагогічної практики» [233, с. 2].

Зауважимо, що саме під час педагогічної практики створюються найоптимальніші умови для того, щоб студенти стали активними учасниками (суб'єктами) освітнього процесу під час безпосереднього спілкування з учнями, здійснення індивідуально-визначеного підходу до них. Майбутні вчителі професійно розвиваються, формують професійну компетентність, здобувають власний педагогічний досвід.

Ефективність формування професійної компетентності майбутніх учителів безпосередньо залежить від характеру стосунків, що складаються між викладачами і студентами. Як зазначають Г. Бондаренко і С.Мартиненко, означений процес «має двосторонній характер, оскільки залежить від органічної взаємодії викладача і студента» [7, с. 83]. Актуальною також є позиція Н.Волкової, яка стверджує, що має відбуватися «перетворення суперпозиції викладача і субординізованої позиції студента в індивідуально-рівноправні позиції» [2, с. 20]. Така трансформація зумовлена тим, що «викладач не тільки і не стільки навчає і виховує, скільки актуалізує, стимулює студента, створюючи тим самим умови для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців» [2, с. 20].

Необхідною умовою формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі практики є розуміння викладачами принципів, умов й особливостей здійснення педагогічної взаємодії, усвідомлення ними відповідальності за результативність означеного процесу. На жаль, сучасні викладачі неповною мірою уявляють і розуміють реальне життя конкретного студента, коло його як особистісних, так і професійних інтересів, ціннісних орієнтацій та переконань.

Для того, щоб педагогічна практика сприяла професійному розвитку, доцільно впровадити методи комунікації, спрямовані на досягнення розуміння й гармонії людських стосунків (за О. Дубасенюк):

- «золота середина», основою якої є пошук й утримання образу розуміння іншої людини, який охоплює знання, довіру, співчуття, співдії, що виявляється стосовно інших партнерів по спілкуванню;

- «рольова гармонізація», яка здійснюється партнерами по спілкуванню в ролях, які доповнюють одна одну в навчальній, ігровій, та їхньої діяльності. Уявлення викладачів і майбутніх учителів про рольову гармонізацію формуються за допомогою аналітичного розбору реальної поведінки та поведінки учнів у різних педагогічних ситуаціях;

- «змінювальна тактика», застосування якої зобов'язує викладача враховувати індивідуальні комунікативні особливості студентів [4].

Формування професійної компетентності майбутніх учителів безпосередньо у процесі педагогічної практики повинне містити основні ознаки суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів:

- рівноправність в освітньому процесі, відповідно до розподілу обов'язків;

- усвідомлення студентами себе суб'єктами освітнього процесу;

- організацію педагогічної практики з урахуванням здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій, суб'єктного досвіду та рівнів сформованості комунікативної компетентності студентів;

- психолого-педагогічний супровід [9].

Отже, формування професійної компетентності є наслідком цілеспрямованої співпраці викладача і студента. Реалізацію зазначеного науковці вважають можливим, якщо визначення видів суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, що відрізняються за ступенем активності та самостійності регуляції студентами процесу формування професійної компетентності під час практики, буде відбуватися з урахуванням етапності її організації та специфічних особливостей.

Перший етап суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії характеризується тим, що провідна роль належить викладачу, її специфічними особливостями є автономність виконання суб'єктами дій, зумовлена авторитарністю вимог викладача, чітке дотримання соціальних ролей (викладача і студентів, учителя й учнів). Застосування такого виду взаємодії можливе під час проходження педагогічної практики, коли студенти адаптуються до умов освітнього процесу школи, формуються особистісні стосунки з викладачем.

Другий етап взаємодії – спілкування студентів із учителями, учнями, їхніми батьками – підтримується і спрямовується викладачем. Воно має як репродуктивний, так і реконструктивний характер, за якого викладач підтримує і спонукає студентів до дії, що вимагає врахування

їхніх індивідуальних особливостей. Застосування означеного виду, на нашу думку, доцільне під час проходження практики, коли майбутні вчителі вже володіють необхідним обсягом знань, практичних умінь і навичок. У цьому випадку педагогічна взаємодія полягає в поступовому послабленні безпосередньої допомоги викладача студентам у дедалі більшому сприянні розвитку їхньої самостійності та творчості у спілкуванні. **Третій етап** взаємодії – високий рівень самостійності студентів під час педагогічного спілкування. Динаміка його змін відбувається від саморегуляції психічних процесів, станів, дій (коли студент свідомо і відповідально регулює власні вольові процеси, емоційний стан) до самоспонування [6, с. 123-124].

Під час проходження педагогічної практики важливу роль у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів відіграє психолого-педагогічний супровід, зміст якого має охоплювати організовану взаємодію суб'єктів професійної діяльності, спрямовану на надання допомоги студентам-практикантам у переході з одного на інший рівні сформованості професійної компетентності з урахування динаміки особистісного комунікативного досвіду. Психолого-педагогічний супровід реалізується шляхом створення ситуації успіху – розуміння внутрішнього світу особистості, зацікавлення її емоційним станом, прагнення зрозуміти і допомогти. Викладач має створювати такі ситуації, які здатні забезпечити кожному студенту можливість найбільш яскраво, чітко зрозуміти власні уявлення про свої фахові якості, рівень сформованості професійної компетентності, прислухатися до власних почуттів і думок. Цьому сприяє постійна рефлексивна вербалізація власних думок і почуттів студентів, яка має збагачуватися зворотним зв'язком від викладачів та учителів. За такого підходу створюються сприятливі умови для руйнування звичних стереотипів неадекватного самосприйняття, ставляться під сумнів усталені самооцінки, відкриваються несподівані сторони професійного «Я» майбутніх учителів. Говорячи про успіх, ми маємо на увазі достатню результативність у досягненні означеної мети, а крім того, індивідуальну свідомість і суспільне визнання досягнутого студентом результату. Переживання, що супроводжує досягнення успіху, не лише визначає самопочуття й задоволення собою, а й впливають на подальший розвиток, координують його темпи й спрямованість. Складниками методики створення ситуацій успіху є підбір бінарних (інтегрованих) завдань, заохочення проміжних дій, диференційована допомога. Особливого значення в цьому контексті надаємо вербальним і невербальним засобам спілкування, зокрема: назвати ім'я, повторювати вдало висловлене міркування, демонструвати власне ставлення, що виявляється в тому, як ми усміхаємося (відкрито,

невимушено чи скептично), з якою інтонацією спілкуємося (дружно, сухо, з натиском), наскільки експресивно забарвлені наші рухи (спокійні, стримані чи зневажливі, нервові), яку обрали дистанцію (довіри чи конфронтації), чи хвалимо за досягнення, чи захоплюємо яскравими цілями спільної діяльності[6, с. 124-125].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, проходження педагогічної практики дає можливість студентам-практикантам сформувати професійну компетентність, здобути необхідні фахові якості та отримати власний досвід, що допоможе у майбутній професійній педагогічній діяльності. Перспективами подальшого дослідження вбачаємо у розробці системи управління і контролю педагогічною практикою.

Література

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 224 с.
2. Волкова Н.П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Волкова Наталія Павлівна; Дніпропетр. нац. ун-т. – Луганськ, 2006. – 432 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, 2003. – 192 с.
5. Казакова Н. В. Переддипломна педагогічна практика в школі: метод. посіб. / Н. В. Казакова. – Хмельницький : ХГПІ, 2004. – 164 с.
6. Кипиченко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики: дис. ... кан. пед. наук : 13.00.04 / Кипиченко Наталія Сергіївна; Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2016. – 311 с.
7. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія / С. М. Мартиненко. – К. : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008. – 434 с.
8. Мартиненко С. М. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності / Г. Л. Бондаренко, С. М. Мартиненко // Рідна мова: освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. – 2013. – № 19. – С. 82-87.
9. Матвієнко О.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : монографія / О.В. Матвієнко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 384 с.

РОЗДІЛ III.

ЗОБРАЖЕННЯ ЛІДЕРА В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

УДК 821.161.2-1/9

*Дубровський Р. О., к. філол. н.***ЗАГРАТОВАНА МОЛОДИСТЬ: «ТЮРЕМНІ» СТОРІНКИ ЖИТТЯ
В. СТУСА ТА Г. ГОРДАСЕВИЧ**

У статті розглядається «донецький» період творчості Василя Стуса та Галини Гордасевич. Здійснено аналіз ставлення письменників до тоталітарного радянського режиму, його відображення в поетичних текстах. Також через звернення до автобіографічної прози Галини Гордасевич та спогадів друзів Василя Стуса розглянуто «тюремні» сторінки життя обох літераторів, зроблено висновки про незламність їх духу.

Ключові слова: тоталітаризм, «Обрій», Донбас, тюрма, анти тоталітарний дискурс.

The article deals with the "Donetsk" period of the artistic work of Vasyl Stus and Galina Gordasevich. It is provided the analysis of the attitude of both writers to the totalitarian Soviet regime, its reflection in their poetic texts. Also, through the appeal to the autobiographical prose by Galina Gordasevich and the memories of Vasyl Stus's friends, the "prison" pages of life of both writers are given into analyses, it is made the conclusions about the invincibility of their spirit.

Key words: totalitarianism, "Obriy", Donbass, prison, antitotalitarian discourse.

Постановка проблеми. Василь Стус та Галина Гордасевич належать до числа письменників, чиї долі були зламані радянським тоталітарним режимом. Причина цьому – їхня громадянська та мистецька позиція, невміння словом і вчинками суперечити велінню совісті. Будучи майже ровесниками (Галина Гордасевич народилася в 1935 році, Василь Стус – у 1938), ці письменники мали чимало спільного – від географічних локацій до авторського ідіостилу. Тож метою нашої статті є з'ясування творчої спорідненості поетів, визначення їх ролі у формуванні анти тоталітарного дискурсу в українській літературі.

На сучасному етапі розвитку літературознавчих досліджень існує чимало джерел, в яких розглядається життя і творчий доробок обох письменників. Відзначимо зокрема напрацювання Романа Титикала,

Іллі Костіна, Гаврила Чернихівського, Романа Дубровського, Ірини Ярошевич, Юлії Москвич, Богдана Гордасевича, свідчення та інтерв'ю Василя Овсієнка, Івана Світличного, Івана Дзюби, Михайла Гориня, Генріха Дворка, Левка Лук'яненка, Романа Корогодського, Леоніда Татарчука, Дмитра Стуса, Василя Захарченка, Петра Гоця, а також документи, листи, щоденникові записи, автобіографічну прозу Галини Гордасевич, які стали джерельною базою для написання статті.

Виклад основного матеріалу. У час, коли Україна змушена зі зброєю відстоювати національні інтереси на Донбасі, куди направлені значні потуги інформаційної, культурної пропаганди країни-агресора, варто згадати про людей-світочів, котрі сприяли відродженню національної свідомості та самобутності в нелегкий для нашої країни час. Так, Галина Гордасевич потрапила в Донецьк (Сталіно) в 1955 році, куди вона приїхала невдовзі після звільнення з в'язниці. Письменниця провела за ґратами понад два з половиною роки за «складання націоналістичних віршів та антирадянську агітацію серед студентів» (ст. 54-10 КК УРСР). Прикметно, що в 1972 році київський обласний суд засудив Василя Стуса до 5 років позбавлення волі і 3 років заслання за аналогічним звинуваченням – за «антирадянську агітацію і пропаганду». Тобто за 17 років навіть при частковій зміні політичної еліти радянська тоталітарна машина фактично не тільки не змінила своєї антигуманної сутності, але й не поміняла правової бази та формулювань звинувачень за т. з. політичні злочини.

Кожен письменник так чи інакше формується як літератор під впливом певного середовища. Особливо це стосується митців, котрі є представниками літературних студій, угруповань. Таким творчим центром на Донеччині було літоб'єднання «Обрій» при газеті «Комсомолец Донбасса», яким свого часу керував Йосип Курлат. Творчість «обрійців» суттєво оживила літературне життя на Донбасі. Вони внесли в літературу нові образи, теми, мотиви, надали поезії філософського звучання, зробили її інтелектуально насиченою і водночас глибокою та ніжною. Це різко контрастувало зі стагнацією попереднього десятиліття. Один із членів об'єднання Василь Захарченко згодом згадував: «Це був гарний час надій, час майже вільного дихання після XXII партз'їзду, де було остаточно «розвінчано» культ Сталіна та його соратників й сказано багато гіркої правди про страшні беззаконня, які чинилися з волі партії «службою безпеки» над своїм народом. Саме на гребені цього озонного часу й виник наш «Обрій» [4, с. 117].

У спогадах про своє членство в «Обрії» Галина Гордасевич відзначала, що туди входили літератори, різні за національністю, що писали як російською, так і українською мовами. До російськомовного

крила, зокрема, належали Лев Беринський, Марк Вейцман, Катерина Лавренева (перші двоє також навчалися в Літературному інституті імені М. Горького). Майк Вейцман був членом Співки письменників СРСР. Україномовне крило представляли Василь Стус, Володимир Міщенко, Василь Захарченко, Олег Орач, Анатолій Лазаренко, Петро Бондарчук, Василь Голобородько. Усіх цих літераторів еднав потяг до творчості та бажання доносити своє слово до людей, активна громадянська позиція, яку в КДБ розцінювали як прояв націоналізму та антидержавні настрої, про що говорять виклики членів об'єднання для надання свідчень та обшуки у їх помешканнях, котрі відбувалися невдовзі – у другій половині 60-х років. Літературознавець Юлія Москвич влучно підкреслює: «Участь у донецькому творчому об'єднанні категорично спростовувала будь-які звинувачення в національному індіферентизмі. Адже представники літстудії формувалися в атмосфері культурного прориву 60-х років з його відродженням українського слова, любов'ю й пошаною до рідної землі» [7, с. 216].

Василь Стус у 1963 році, коли в «Обрій» прийшла Галина Гордасевич, вступив в аспірантуру Інституту літератури АН УРСР у Києві. Але приїжджаючи додому, ніколи не втрачав нагоди зустрітися зі студійцями. А в час свого вчителювання у Горлівці поет спеціально приїздив на студійні засідання. Сергій Каленюк у книзі «Севєродонецьк літературний. Літературознавчі розвідки» наводить думки сина поетеси Богдана Гордасевича, котрий знаходить чимало спільного між своєю матір'ю та видатним поетом: «... І Василь Стус, і Галина Гордасевич розпочинали свою дорогу в українську літературу з одного літературного об'єднання «Обрій» у Донецьку, яким керував тоді письменник Йосип Курлат. Важливою є ще одна така деталь, що Галина Гордасевич прийшла в літоб'єднання саме того 1963 року, коли Василь Стус уже переїхав до Києва, де вступив до аспірантури. Тобто вони не мали ні особистих, ні творчих контактів, які могли б спричинити тематичне запозичення, а отже напрошується висновок, що то в самому літоб'єднанні «Обрій» водилась якась «муха», яка боляче кусала молодих літераторів і заражала їх бацилою геніальності чи бодай таланту» [5, с. 93].

Подібність шляхів формування творчого таланту обох поетів в умовах тоталітарного режиму поступово переростає в подібність долі, скалічених тюрмами. Проте і в умовах перебування «за межею» Василь Стус та Галина Гордасевич не тільки не піддаються «виховному» впливові пенітенціарних закладів, але й утверджуються в своїх поглядах та обраних життєвих імперативах, про що влучно писав Василь Семенович у вірші «Автопортрет зі свічкою»: «Тримай над головою свічку, / допоки стомиться рука – / ціле життя. Замало –

нічку» [9, с. 186]. Так, як засіб боротьби з несправедливістю тюремних охоронців та адміністрації вони вдавалися до голодування. Про відмову від їжі Василем Стусом дізнаємося з інтерв'ю-спогаду Левка Лук'яненка: «— І Стус об'явив голодовку. Це двадцять восьмого, здається, було. — Це голодовка суха, без води? — Ні. Смертельна — це не те, що суха. А значить, доки не буде скасована ця постанова» [6, с. 151-152]. До таких же методів вдавалася і Галина Гордасевич, про що дізнаємося з її автобіографічної повісті (за визначенням авторки — роману) «Соло для дівочого голосу»: «Зрештою, я й не прошуся, я просто-таки рвуся в той карцер, щоб це додало нових барв до мого образу патріотки-мучениці. Я жалкую тільки про те, що мені дали всього три дні, отож, немає ніякого сенсу оголошувати голодовку, як я собі планувала <...> От і маю другий строк — п'ять днів. О, це вже краще, це вже можна оголошувати голодівку!» [3].

Аналізуючи стагнацію правової системи тоталітарної держави в 1950-х та 1970-х роках попереднього століття, яка, власне, створювала сприятливі умови для знищення української інтелігенції, варто звернути увагу на персоналії, котрі в цій системі працювали. Так, Іван Світличний писав про те, що його «головний» слідчий був людиною виваженою та спокійною, а от з іншими йому не пощастило, як не пощастило і Василеві Стусу. Галина Гордасевич також описує різних людей, які несли службу в «лагері»: «А одному «діжурному» я дала назву. Це був молодий (старих серед працівників тюрми чомусь взагалі не було), дуже худий, дуже блідий і дуже злий чоловік. Якщо Печінка просто стежив за виконанням правил, але розмовляв досить нормальною мовою, то цей сичав, як змія <...> Ну, що ж, але в нас була нагорода — Коханий. Це, звичайно, також кличка, а прозвали його так, бо він був дуже вродливий і дуже добрий. Я просто не знаю, як могла така людина піти працювати в тюрму і як його там тримали. Він завжди усміхався, до всіх звертався на «ви» і дуже рідко робив зауваження» [3]. До речі, на «ви» зверталися до «політичних» ув'язнених і у в'язниці, де перебував Василь Стус, однак засобами ламання їх свідомості були приховування листів від рідних, розміщення в камерах психологічно несумісних людей. Щодо інших людей у системі, зокрема, тих, чиїм формальним обов'язком був захист прав і свобод людей, звинувачених у «політичних» злочинах, — їх адвокатів, то знову ж таки можна простежити суголосність ситуації, в якій опинилися обидва літератори. Так, як відомо, Василь Стус відмовлявся від адвоката Віктора Медведчука. Євген Сверстюк зазначав: «Коли Стус зустрівся з призначеним йому адвокатом, то відразу відчув, що Медведчук є людиною комсомольського агресивного типу, що він його не захищає,

не хоче його розуміти і, власне, не цікавиться його справою. І Василь Стус відмовився від цього адвоката» [8]. Не відреагував він і на заяву свого підзахисного щодо застосування до нього фізичних тортур. Також адвокат самовільно визнав його провину (Стус будь-яку провину заперечував!), фактично, посприяв ненаданню підсудному останнього слова. Про такого ж «правозахисника» писала й Галина Гордасевич в «Соло для дівочого голосу»: «І ще запам'яталося мені, як мій адвокат, – такий собі літній єврей, – мене захищав. Власне, не як він мене захищав, а остання фраза його виступу. Звучала вона так: «Я просил бы, граждане судьи, учитывая ее возраст, назначить ей, по возможности, меньшую меру наказания». Геніальна фраза, чи не так? Ще суд не виніс свого вироку, а адвокат уже визнає, що його підзахисна винна, і просить лише про «меньшую меру наказания». Та й то «по возможности». А коли такої «возможности» нема, то що ж вдієш!» [3]. Фактично, сама ситуація на суді також дуже близька до ситуації в суді над Василем Стусом: «І от вже судді пішли «порадитись» (беру це слово в лапки, бо ж ніякої ради не було, все було відомо наперед); і от вже читається вирок. Далекі, якби я була кінорежисером, то так би шикарно зняла цей епізод. Стоять за столом троє цілком дорослих і серйозних людей і один урочисто проголошує: «Именем Союза Советских Социалистических Республик...». І стоять молоді хлопці зі зброєю в руках. І стоїть межи ними таке зелене дівча і кидає грайливі погляди на свого слідчого. А той слідчий – як він себе при тому почував? Чи розумів усю абсурдальність цієї ситуації? Не знаю і вже ніколи не дізнаюсь. Зрештою, це не найголовніше. Найголовніше, щоб усе це не повторилось з іншими дівчатами. Вирок дочитано до кінця, і я, нарешті, повертаюся до суду і вважаю за необхідне щось сказати. «Спасибо», – говорю я. – Вы поняли? – спантеличено перепитує суддя. – Вам десять лет дали. –Поняла, поняла, – безтурботно кажу я, – благодарю вас». Суддя геть ніяковіє, бурмоче: «Ну, благодарить нас не за что», – і швидко втікає. А я, гордо звівши голову, іду межи двома рядами конвойних в маленьке темне приміщення, де маю чекати, поки за мною приїде “воронок”» [3].

Жорстокість тоталітарного режиму описана обома поетами у віршах. Використано різні стилістичні прийоми, різні образи, проте відчувається розуміння авторами кривавої сутності системи, покликаної нищити людей та її переосмислення крізь призму аксіології гуманізму. Так, Василь Стус написав рядки:

*Вже цілий місяць обживаю хату,
Що ж, мабуть, навикати вже пора.
Стілець і ліжко, вільних три квадрати
в віконці ґрати, у кутку – пара...*

*І щохвилини в вічко зазирає
іскрадлива, як кицька, сатана,
мов дірочку під серцем назначає...
Напевне, приписали до майна
тюремного уже й тебе самого –
всі сні твої, всі мрії, всі думки,
завівши до реєстру потайного
і зачинивши на міцні замки. [9, с. 85-86]*

Увагу зосереджено на тюремному інтер'єрі, який різко контрастує з обладнанням будь-якої кімнати на волі. Поет показує в'язня як частину тюремної обстановки, натякаючи на знеособлення особистості в умовах в'язнично-таборового побуту. Як зазначали ті, хто знав Василя Стуса в період його перебування в тюрмі, для його гідності умови ув'язнення були неприйнятними, він завжди зберігав гордість та почуття власного достоїнства. Так, Михайло Горинь згадував: «Ви знаєте, це був такий гордий орел, абсолютно не пристосований до тюремного життя. А тюрма була місцем, де можна було гнити і ламати людські характери. Один, другий, третій раз у карцері. На четвертий раз людина вже думає, чи варто йти. А на п'ятий раз вже старається уникати конфлікту. Василь не знав, що значить пристосовуватись до тих умов. Василь був такої думки, що якщо постійно не йти «на прю», то він щось втрачає як поет. А він дуже такого боявся. Я говорю це не як мою догадку, а по суті повторюю його слова. «Якщо я покорюся, я пропаду як поет». Він постійно йшов на двобій. Він постійно хотів, аби його душа пружинила тим сатрапським умовам, в яких він знаходився» [6, с. 270]. Фраза Василя Стуса насправді суголосна з поетичним рядком Галини Гордасевич «найстрашніша із зрад – це себе зрадити» [1].

Галина Гордасевич десь неприховано, а десь завуальовано (навіть фольклоризовано) характеризує тюремні реалії та їх творців – від наглядачів до верхівки кремлівської влади. Так, образ ліричної героїні трансформується в народно-казковий образ птиці (жар-птиці), котру тримають у клітці (алюзія на утримання письменниці в тюрмі):

*Сказали птиці: літати доволі!
На десять років позбавили волі.
Досить з вітром в піжмурки грати!
Кинули птицю за мури, за грати!
А якій літалось, а як їй любилося...
Ах, як їй серце у розпачі билось! [1]*

В іншому вірші поетеса ставить питання про суть культу (особи – Р. Д.) і його нищівну роль в її долі та долі тисяч українців:

*Для мене «культ» – не абстрактне поняття,
Не історія, стара, як легенда.
Для мене «культ», коли хочете знати,
Це молодість, за ґратами проведена.
Це не розмова, коли робити нічого,
Не запізнити жалі та зітхання,
Це – мої вірші на столі у слідчого
Про першу весну і про перше кохання.
Липи розквітлі вливаються в вікна.
Вальс із парку кличе до танцю.
А я ось зараз признатись повинна...
А в чому ж я, власне, повинна признатися? [1]*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна узагальнити, що доля Василя Стуса, як і доля Галини Гордасевич була понівечена жорстокістю тоталітарного режиму, в якому жорстко переслідувалося будь-яке інакодумство. Тим не менше, вони своєю творчістю та діяльністю на зросійщеному Донбасі показали приклад того, що українська культура загалом та якісна література зокрема завдяки таланту її творців здатна завойовувати серця навіть у найбільш несприятливих умовах. А незламний характер, вміння слідувати визначеним життєвим та мистецьким пріоритетам можуть бути найкращими прикладами для наслідування.

Література

1. Гордасевич Г. Л. Неопубліковані поезії / Галина Гордасевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://edit.io.ua/edit_story.php?edit_story=201638
2. Гордасевич Г. Л. Твори / Галина Гордасевич. – Львів : Каменяр, 2006 – . – (Серія «Спадщина»). – Т. 2. Проза / [упоряд. Б. Гордасевич]. – 326 с. : іл.
3. Гордасевич Г. Л. Соло для дівочого голосу: автобіографічний роман / Г. Л. Гордасевич // ВБФ ГГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://fondhg.io.ua/s202067/galina_gordasevich_solo_dlya_divochogo_golosu
4. Захарченко Василь. Він переміг. Спогади про Василя Стуса / Василь Захарченко // Київ. – 1992. – № 1. – С. 117-123.
5. Каленюк С. П. Северодонецьк літературний. Нариси, літературознавчі розвідки / Сергій Каленюк. – Северодонецьк : Евріка, 2008. – 124 с.
6. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2. / [упор. Б. Підгірний]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 320 с.

7. Москвич Ю. В. Концептуальні образи поезії П. Бондарчука / Юлія Москвич // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – № 3 (214), Ч. І. – С. 215-222.

8. Сверстюк Євген. Одвічний сценарій / Євген Сверстюк // Українське слово. – 2000. – 26 травня.

9. Стус В. С. Дорога болю: Поезії / [упоряд. та післямова М. Х. Коцюбинської]. – К. : Рад. письменник, 1990. – 222 с.

УДК 82.161.2

Хандока Н. П., магістрантка

ЛІДЕРСТВО ТА ГЕРОЇЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ПРОЗІ

У часи історичних та суспільних катаклізмів письменники поглиблювали захоплення глобальними екзистенційними проблемами відчуження, хвороби, самотності, смерті тощо. Прагнучи через філософське знання віднайти істину та пояснити явища дійсності, автори часто вдавалися до жанру інтелектуальної прози. Інтелектуалізм був домінантою художньої культури модернізму (С.Павличко), та не менш важливого значення набув і в сучасній українській літературі. У статті представлено аналіз героїчного в сучасній інтелектуальній прозі та розглянуто проблему його своєрідності (на матеріалі творчості Степана Процюка).

Ключові слова: лідерство, героїчне, інтелектуальна проза, інтелектуалізм, ідея.

In times of historical and social cataclysms, writers deepened the seizure of global existential problems of alienation, illness, loneliness, death, etc. The authors often resorted to the genre of intellectual prose, to use philosophical knowledge to explain the phenomena of reality and find the truth. Intellectualism was dominant in the artistic culture of modernism (S. Pavlychko), but it is equally important in contemporary Ukrainian literature. The article presents the analysis of heroic in modern intellectual prose and considers the problem of its originality (based on the work of Stepan Protsyuk).

Key words: leadership, heroic, intellectual prose, intellectualism, idea.

Постановка проблеми. У класичній українській літературі тема лідерства та героїзму має високий патріотичний пафос. Героїчний епос у народнописенній творчості викликає в реципієнта експресію: захоплення величиною духу, силою волі, хоробрістю вчинків, відданістю благородній меті. Такі ж емоційні переживання викликає і творчість Тараса Шевченка. Опоетизований героїзм зобразив Іван Багряний в романі «Сад Гетсиманський».

Сучасній українській літературі властиве зниження морального пафосу, а також – своєрідне потрактування пафосу патріотичного. Персонажі, котрим властиві риси лідерства та героїзму, передовсім зображені письменниками як звичайні люди, котрим властиво помилятися, хворіти, страждати, а найбільше – аналізувати та конфліктувати. Особливо ця риса є помітною в творах письменників-інтелектуалістів, які, створюючи характери, передають рефлексії суб'єкта культури, показують зіткнення різних поглядів і філософських концепцій.

Дослідниця Л. Йовенко зазначає, що сприйняття реципієнтом героїчного збуджує помірятися інтелектуальними, фізичними силами, перебороти почуття страху й отримати задоволення від здатності протистояння та можливості перемоги над природними чи соціальними фактами [3, с. 110]. Героїчне є віддзеркаленням внутрішньої краси людини, воно спроможне перетворити приземлене на піднесене, боротися з усім негативним. Л. Романенко робить висновок про те, що героїзм або ж лідерство героїв у творі залежить від громадянської позиції автора, від того, чи хоче він екстраполювати з минулого в сучасне [8, с. 254]. Досліджуючи архетипний образ лицаря, Г. Бокшань розгортає тезу відомого дослідника міфів Є. Мелетинського про те, що у творі культурний герой вищої формації захищає від хтонічних, демонічних сил, бореться з ними, знищує їх як тих, хто заважає мирному життю людства [1].

Мета нашої розвідки – проаналізувати засоби характеротворення, поведінкові моделі, настрій, манеру спілкування героя сучасної української інтелектуальної прози. Матеріалом дослідження стали два романи сучасного українського письменника Степана Процюка – «Під крилами великої Матері» (2015 р.) та «Травам не можна помирати» (2017 р.).

Виклад основного матеріалу. Як зазначає С. Павличко, характер стилю інтелектуального роману характеризується переважанням думки над формою. Це романи-дискусії, де монологів і сентенцій на філософські й літературні теми більше за дію. У цьому сенсі інтелектуальні романи є дещо штучними, сконструйованими [4, с. 213]. Такими ж, на нашу думку, є і персонажі творів Степана Процюка, що

покликані передовсім не розв'язувати сюжет, а презентувати певну ідею, позицію.

Зокрема, ідеєю нового і необхідного українського лідера, героя в романі «Травам не можна помирати» став Олександр Світлий, прототипом якого є дисидент Олекса Тихий. Це інтелектуал, який безупинно йде до мети, долаючи сексотство, арешти, вигадані справи: «...попри вроджену рівновагу духу, мав дар (іще з юності) бачити коріння, звідки проростає малоросійство. Дихальні практики... розслаблення тіла... відстороненість від матеріального – це він потроху знає. Було й інше – майже розвідницьке вміння продиратися крізь інформаційну завісу. Але найперше – любов до мови й культури» [7, с. 9-10]. Олександр – активний учасник акцій, ідейник, делегат, комунікатор. Переломним моментом його особистості стає несподіваний для героя і очікуваний для читача арешт.

Про характери персонажів читач дізнається з їхніх рефлексій та переживань. Письменник не вдається до розлогих описів, що є властивим для інтелектуальної прози. Так, автор майже нівелює інтимний простір персонажа Світлого (лише пригадування родини, що лишилася десь далеко чи легкий тремор від пізнього кохання до Марії), з іншого – інкорпорує його виключно в радянську дійсність, тобто це сама історія, а не її фінал.

В'язень сумління Олександр Світлий справді світлий. Людина без подвійного дна, яка живе чесно з собою. Він вперто відстоює свої погляди щодо рідної мови, шукає правди й відродження української культури, не боїться радянської влади і відкрито обирає національну позицію. Його думки – націоцентристські й радикальні. Ганьбою нашої історії Олександр називає козацьку старшину, гетьманів, запродавців «із захланною любов'ю до маєтностей і титулів», які найперше винні «в недоформуванні нації, у недооцінці власних сил і героїв». Він стійкий духом у своїх переконаннях. Не дивно, що його життєва лінія обривається на засланні у Мордовії.

Молодий поет Максим Томиленко постає перед читачем як утілення справжнього таланту, як ідея непідробного мистецтва (діонісійського типу). Хлопець навіть ніколи не носить з собою блокнота, адже вважає, що процес творчості – надто інтимний, надто святий. А записувати всі думки підряд означало б вести себе як типовий графоман.

Юнаку не пощастило народитися не в тому місці, й не в той час. Талановитий і «видющий», один із тих, хто чекав народження нової держави. Дух волі, успадкований від батька, видавав його навіть у натовпі. Його бажання протистояти системі, відстоюючи своє право на мову й на волю було достатнім, щоб у майбутньому стати одним із лідерів вже незалежної України. Проте «світила» радянської психіатрії

Лунц і Снежневський, позбавлені людського співчуття і гідності знищили це молоде життя. Максимової смерті котромусь з них бракувало до погонів. У зображенні цього персонажа дуже помітна пристрасть письменника до психоаналітичного мислення й письма.

Перебування поета Максима Томиленка в Дніпропетровській психіатричній лікарні ламає його особистість. Детальний опис медикаментозних тортур, перетворення здорової людини на «овоч» напряду відсилають читача до спогадів Леоніда Плюща «У карнавалі історії», де він описує своє страшне ув'язнення в психлікарні.

У Степана Процюка чоловік буває слабкодухим, зображеним у сум'ятті, або й «м'ятежним» (за висловом М. Хвильового). Таким представлений у романі образ учителя історії Миколи Комарницького. І якщо ідейне навантаження персонажа Світлого – це стоїцизм, безперечне лідерство і навіть героїзм (на рівні з іншими політв'язнями та актом самоспалення Василя Макуха), Миколина ідея – ідея вразливості, еталон слабкості та не сформованості, незрілості всього українства.

Микола не мав стійких переконань, але належав до когорти «незримих шукачів світла» і правди. Він їде на сторіччя від дня народження Василя Стефаника, що по-радянському помпезно мало б відзначатися в Русові. Він їде, щоб «відчути, що ще не вмирає Україна. Трави мусять проростати крізь асфальт». Під час святкувань Микола знайшов жінку, яка його розуміє в національних поривах, але виявилось, що закохався у радянську агентку. Віддавшись почуттям і забувши про голос світлого розуму, Микола повністю втрачає себе, своє «я». Письменник розлого описує муки його сумління, психологічні стани страху під час допиту і відчуття порожнечі після зради, що здолала його остаточно. Його вибір – самогубство.

Автор щедро компенсує недостатню кількість героїчного в персонажах, апелюючи до цілого ряду постатей, що прославлені в національній пам'яті як сподвижники. Тут Петро Конашевич-Сагайдачний, Дорошенко, Мазепа, які «не дали українству розчинитися у хаосі й дифузії світової історії»; письменники Підмогильний, Зеров, Плужник, Курбас – ті, хто не торгував талантом; полегли під Крутами, незламні з УПА, живі смолоскипи – Василь Макух та Олекса Гірник.

Історія кожного героя, який мав сміливість проявити себе як лідер, ставши до боротьби з тоталітарним режимом, отримала передбачуваний фінал: Олександр Світлий отримує ув'язнення і смерть від голодування, Микола Комарницький вчиняє самогубство, не переживши зраду Софії й самозраду через покайне звернення зі шпальти газети, а Максим Томиленко помирає, закатований в психлікарні.

У романі «Під крилами великої Матері» Процюк не конструював образів реальних або цілком можливих революціонерів, плакатно-постерних, уже класичних майданних персонажів.

Головний герой Лукаш не стояв на Майдані, а спостерігав за всім із лікарняного ліжка, в яке його поклала ниркова хвороба. Ця обставина пояснює той факт, що персонаж є надміру схильний до марень, саморефлексій, висновків-асоціацій, тотального аналізу в песимістичному ключі. Письменник оформлює їх і як роздуми героя, і як власні. Л. Габдрахманова наголошує, що основне навантаження у психоаналізі дії та вчинків головного героя несуть авторські відступи, ремарки [2, с. 120].

Людська природа Лукаша настільки вразлива, що процеси лікування і вирішальні політичні події його держави приносять йому однакову кількість нестерпного болю. Його лідерські якості губляться за теоретизуванням на тему міжособистісних стосунків і того, як могла б скластися доля його країни.

Героїзація і преображення персонажа відбувається лише в сні, котрий герой переживає виходячи з наркозу в післяопераційний стан. У ньому він проходить не лише квест, а й своєрідний обряд ініціації.

Зокрема, сновидець здійснює подорож «до лісу», в якій він іде то сам, то з невідомими попутниками. Під час подорожі він потрапляє у товариство женомужів і людиноподібних коней, які намагаються його затягнути до себе і згвалтувати, спостерігає за процесом жертвопринесення, спілкується з самим собою (образ старця), опиняється у вогняному кратері і зрештою зустрічається з великою Матір'ю, яка будить у ньому «прадавні пізнання, від яких неможливо було ні відмахнутися, ні втекти» [6, с. 44].

Модус героїчного реалізовано в цьому романі за допомогою введення алегоричних епізодів із козаками-мамаями. Прикметно, що автор осучаснює цей архетипний образ лицаря. Так, Мамаї хоч і грають на кобзі, носять оселедці, та взуті вони в кросівки, кеди, вдягнені в галіфе і військову зелену форму. Мамаї-старійшини, мамаї-юнаки, мамаї-діти мають більше спільного із сучасниками читача, а від предків успадкували хіба що силу духу і незнищенність. У такий алегоричний спосіб письменник передає початок Революції Гідності восени 2013 року та всі її критичні точки загострення, найбільші протистояння і втрачі зими вже 2014 року.

Окремих розділів, присвячених подіям на Майдані і переданих через міфологічні видіння про козаків-Мамаїв, у творі нараховуємо шість, але сам образ мамая-революціонера, мамая-повстанця та мамая-воїна з'являється в романі набагато частіше.

Варто зауважити, що козак в українській ментальності традиційно уособлює незламність волі в боротьбі з поневолювачами, а зображення козака-Мамаю на народних картинах в час, коли Запорозького Війська вже не існувало, сприймалося як своєрідний пам'ятник героїчному минулому українського народу. Для українця картина «Козак Мамай» – це той борець темних сил, що і Юрій Змієборець, хоча вже й не на коні зі списом у руці, як це зображувалось на іконах.

На прикладі протиставлення образу мамаю і ватника можна простежити імагологічну опозицію «свій-чужий» (мамай-ватник). Так, мамай писали пісні і будували реальність, а ватники були ласі до грошей і спотворювали реальність брехнею; мамай ставали агресивними при необхідності, ватники агресивними були завжди; мамай любили людей і були безстрашними, ватники не любили навіть самих себе і були боягузами.

У широкому сенсі, як зазначає етномистецтвознавець Тетяна Пошивалець, Мамай – це ціла містерія, феномен, де земне тісно переплітається із небесним. Поняття «мамай» постає всеосяжним явищем, замкненим в образну форму, сокровенною таємницею. У ньому – закодована світоглядна система українців, «матриця-код» етнічного ідеалу [5].

У романі Мамай символізує ще й чоловіче начало, чоловічий дух. Парним образом до нього є образ Матері, войовничий, жертвний і люблячий одночасно. Велика Матір у романі – це і початок всього живого на Землі (першопочаток), і жіноче начало, і персоніфікована доля Діви Марії. Уперше образ Матері з'являється у формі духа, котрий літає над столицею в передчутті національної трагедії: разом з ним над Майданом нависли «стогони кривавих бойовиськ і зойки тортурованих» [6, с. 26].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, персонажі романів Степана Процюка забезпечують глибокі враження і збагачують читацькі вподобання, а також – розкривають прикметні риси інтелектуальної прози. Наділені всіма відповідними рисами – освіченістю, ідейністю, чесністю, пристрастю, вони не завжди можуть виконати роль месії, поводиря, лідера. В обставинах, у яких читач очікує від персонажа прояву героїчного, людина проявляє природу, сповнену протиріч і слабкостей. Повноцінну реалізацію теми лідерства та героїчного автор здійснює введенням історичного та міфологічного аспектів. У конструюванні образів відчутна стильова манера творчості письменника, а також особистий досвід автора.

В перспективі доречними будуть студії над романами автора в контексті постколоніальної літератури та спеціальних психоаналітичних студій.

Література

1. Бокшань Г. Архетипний образ лицаря в художній інтерпретації Емми Андіївської та Галини Пагутяк / Г. Бокшань // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літературно-науковий збірник: Випуск 11. – К.–Херсон : Просвіта, 2015. – С. 59-62.
2. Габдрахманова Л. Трагедійність образу гетьмана І. Виговського у романі «Гетьман Іван Виговський» І. С. Нечуя-Левицького / Л. Габдрахманова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Філологія. – № 936. Вип. 61, 2011. – С. 115-121.
3. Йовенко Л. Героїчне як найвищий вияв досконалості особистості / Л. Йовенко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Випуск 52, 2015. – С. 109-114.
4. Павличко С. Інтелектуальна проза Петрова і Підмогильного Павличко / С. Павличко // Теорія літератури. Вид. 2-ге, 2002. – С. 213-218.
5. Пошивалець Т. «Козак Мамай» як етносимвол українців / Т. Пошивалець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://honchar.org.ua/p/odkrovennya-kozaka-mamaya/>
6. Процюк С. Під крилами великої Матері. Ментальний Майдан / С. Процюк. – Брустурів : Дискурсус, 2015. – 240 с.
7. Процюк С. Травам не можна помирати: роман / С. Процюк. – К. : Легенда, 2017. – 256 с.
8. Романенко Л. Модель національного характеру у творчості В. Гжицького (на матеріалі роману «Кармалюк») / Л. Романенко // Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2009. – №2. – С. 245-255.

УДК 82.091

Костючик А. М., магістрантка

НАЦІОНАЛІЗМ ГЕРОІВ РОМАНУ В. ШКЛЯРА «ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН» ЯК СПОСІБ СТИЛІЗАЦІЇ ТВОРУ

Стаття є дослідженням специфіки художнього відображення героїки визвольної боротьби українців у 1921–1925 роках через відтворення холоднотямних подій в історичному романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». З'ясовано історичну основу твору і виявлено джерельну базу роману, а також виділено сюжетні лінії і типи змодельованого зв'язку між ними. Розглянуто особливості художнього моделювання в ідейній, сюжетно-композиційній, характерологічній та наративній парадигмах.

Ключові слова: Василь Шкляр, визвольна боротьба, міфологізація, наративний план, незалежність, сюжет, український народ, художнє моделювання.

The article is a study of the specificity of the artistic reflection of the heroism of the Ukrainian liberation struggle in 1921–1925 through the reproduction of cold-blooded events in the historical novel by V. Shklar «Zaslyzenets. Black Raven». The historical basis of the work is found out and the sources of the novel are found, as well as the plot lines and types of simulated communication between them are highlighted. The features of artistic modeling in ideological, plot compositional, character-critic and narrative paradigms are considered.

Key words: Vasyl Shklyar, liberation struggle, mythologization, narrative plan, independence, plot, Ukrainian people, artistic modeling.

У сучасному українському літературному процесі історична романістика В. Шкляра вирізняється ітеративними авторськими звертаннями до сторінок історії, які висвітлюють подвижництво українських повстанців у національно-визвольній боротьбі із більшовицькими окупантами у 20-х роках ХХ століття.

Творча місія письменника – встановити історичну справедливість, відновити пам'ять про героїв, яких свідомо засуджували і називали «бандитами», – реалізована у «повстанських» романах «Чорний

Ворон» і «Маруся». Особливості авторського світобачення, його художньо-естетична платформа, жанрово-стильові риси творів та значуща в контексті національної пам'яті та самоідентифікації сучасних українців проблематика поступово стають предметами різноманітних літературознавчих досліджень. Особливо актуальним, на наш погляд, є науковий аналіз художнього моделювання національно-визвольної боротьби у романі В. Шкляра «Чорний Ворон».

Теоретичним підґрунтям аналізу можуть стати праці А. Гуляка, Т. Бовсуніської, С. Андрусів, Ю. Коваліва, Т. Гундорової, М. Бахтіна, Ц. Тодоровова, Н. Копистянської та інших літературознавців, у яких так чи інакше висвітлено питання жанрово-стильових трансформацій у літературі ХХ століття загалом та української історичної прози зокрема.

Виклад основного матеріалу. Роман В. Шкляра «Чорний Ворон» засновано на історичних подіях, про які вкрай скупо описано навіть і в підручниках з історії. Окремі недавні розвідки історичного характеру заповнюють «білу пляму», черпаючи інформацію у першоджерелах – опублікованих спогадах очевидців подій Холодноярської епопеї, генералів Армії УНР (Ю. Тютюнника, О. Вишнівського, О. Удовиченка, М. Капустинського та інших), а також в художньо-документальних виданнях – М. Дорошенка «Стежками Холодноярськими», Б. Козельського «Шлях зрадництва і авантюр», Я. Водяного «Вільне козацтво в Чигирині» [2].

Містика, таємничість, емоційно-психологічне напруження, карколомні події і водночас документальна основа – В. Шкляр прагне зробити свій твір цікавим для читача і перетворює його на типовий приклад масової белетристики. Письменник за основу бере жанрову схему авантюрно-пригодницького роману та доповнює її історичними фактами, і перед читачем з'являється історичний авантюрно-пригодницький роман.

Художнє осмислення національної боротьби в романі «Чорний Ворон» кореспондується із народноказковою боротьбою добра зі злом, яким у романі виступають «москалюги» – чужинці, загарбники-окупанти.

Саме тому опозиція «свої-чужі» набуває тут етносакрального змісту. «Універсальний характер взаємодії цієї амбівалентної пари виявляється у тісному взаємозв'язку з такими опозиційними поняттями, як добро / зло, влада / свобода, ворог / герой, вірність / зрада, сакральне / профанне, порядок / хаос, благородство / продажність тощо. Топоси «свого» і «чужого» інтерпретовано у романі крізь призму віднайдення самототожності, в етнонаціональному, гендерному, психологічному вимірах» [4, с. 44]. І хоча повстанців кількісно менше, вони змальовані як доблесні лицарі, захисники краю, знедолених та

покривджених. Документальна лінія роману в цьому ж ракурсі змальовує повстанських отаманів: *«Все они бывшие петлюровские офицеры, учителя, очень грамотные, есть даже члены царской охраны, которые, тем не менее, тоже всячески поддерживали идейность за «рідну неньку»* [1, с. 110-111].

По суті, у романі В. Шкляра велика кількість художніх прийомів: і зміщення часових просторів (документальна сюжетна лінія і художня), і містичні сюжетні повороти, і психологічна лінія оповіді про духовний світ героя (хоча вона найменш виразна), і зміна точок зору (оповідь ведеться то від імені автора, то від імені отамана Чорного Ворона, то «говорять» документи), і карколомні пригоди персонажа, і надмір кривавих сцен. Усе це створює ефект хаосу в житті героя і хаосу як художнього прийому: герой – у вирі революційних подій, художній прийом – приголомшити читача. Саме таку функцію переважно виконують твори масової літератури – вразити, здивувати, пережити високе емоційне напруження, яке є швидше симулятором (імітацією справжніх емоційних переживань).

Найважливіше, чого немає у романі «Чорний Ворон» Василя Шкляра, – це рефлексія над вічною проблемою української нації: жити як *vita minima* чи як *vita maxima*. Автор настільки зосередився на авантюрно-пригодницькій лінії, що проблеми психоемоційного становлення отамана Чорного Ворона, зміни чи деформації його світогляду не відтворив.

Л. Старовойт зазначає, що письменник, моделюючи персонажів «ворожого табору», застосовує гротеск та буфонаду, «не відмовляє собі у тенденційності, змальовуючи образи «окупантів», але цю тенденційність урівноважують цитовані документи [3, с. 94].

Особливістю художнього письма В. Шкляра при моделюванні негативних персонажів є сатиричні конотації малювання поведінки полонених червоноармійців, коли вони змушені співати український гімн: «Напрочуд зворушливий вигляд мали голомози москалики – чудні такі, дрібні, вухаті, наївні, шмаркаті, ну геть тобі діти, вони гули, як жуки, але так натхненно, що можна було заридати від цього видовища. У всіх роти стояли літерою «о», і з оцих о-подібних дірочок, як із дупел чи нір, зринало якесь навдивовижу жалісне гудіння жуків» [1, с. 62]. Знижений тон та своєрідне використання літоти у змалюванні очевидної перемоги (фізичної і моральної) повстанців над окупантами викликає у реципієнта схвальне піднесення.

На думку О. Романенко, «В. Шкляр відмовляється від кривавого показу протистояння антагоністичних сил, як це зазвичай притаманно історичним романам, навпаки – у «Чорному Вороні» йдеться насамперед про протистояння всередині однієї сили – української нації,

розділеної на два табори – тих, хто пристосовується до обставин, і тих, хто вирішив стояти за свободу Холодноярської республіки до кінця» [6, с. 87].

Адже у романі є згадки про сумніви у лавах повстанців та про те, як багато із них погоджувалися на «амністію» (що фактично означало зраду) чи не поверталися із зимівлі. Власне, у назві «Залишенець» і закодована незламна віра у власні принципи, у свою силу та перемогу. «Безпомильно впливає автор на читача, сугестуючи націєтворчу ідеологію роману, коли зображує повернення Ворона із-за кордону до лісових лицарів.

Образ отамана Чорного Ворона є збірним та акумулює у собі найкращі риси, що були притаманні повстанцям – відвага, розсудливість, безкомпромісність, віра в ідею, вірність. Дослідники відзначають, що «автор відчутно романтизує свого героя», «наділяє Чорновуса винятково розвиненим почуттям людської гідності, тісно пов'язаним з почуттям національного достоїнства» [7, с. 93]. В образі Чорного Ворона є прозорі натяки на козака-характерника, що сприймаються реципієнтом на рівні здогаду-домислення.

Додаткового романтичного пафосу та містичної наснаженості додає ще й образ-резонатор – птах – чорний ворон. «Старезний чорний ворон – своєрідне alter ego головного героя, отамана Чорного Ворона, мудрого, сміливого, мужнього, безмежно відданого своїй справі. Мудрий спостерігач – холонокровний і байдужий до усього, що відбувається навколо, він – безпристрасний, на відміну від чорного ворона – птаха, Чорний Ворон – отаман – це суцільна пристрасть: і в коханні, і в вираженні почуттів, і в бою, і в спілкуванні із товаришами, і в судженнях» [6, с. 86].

Новаторство В. Шкляра при моделюванні цього образу полягає в його позитивній семантиці, на відміну від узвичаєної асоціації «ворон – зло» у творчості романтиків. Ворон – символ історичної пам'яті, адже йому 270 років, він бачив гайдамацьке повстання і тепер спостерігає за повторенням визвольної боротьби.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У романі використано двошарову композицію, що презентує художню та документальні лінії. Чотири основні сюжетні лінії співіснують у тісному взаємозв'язку із «дрібнішими» історіями, що презентують знакові події з життя окремих персонажів. Концептуального значення набуває контрастне зображення «своїх» і «чужих» у контексті роману «Чорний Ворон».

У художньому моделюванні системи персонажів спостерігається закономірність: повстанці змальовані вкрай ідеалізовано, а окупанти – феноменально схематично. Витворення художньої дійсності, що

відображає національно-визвольну боротьбу, закорінене в моделюванні головного персонажа роману – отамана Чорного Ворона, який постає як відважний, безстрашний, безкомпромісний, вірний, пристрасний, прагматично-розважливий.

Література

1. Бухальська М. А. Холодноряська республіка в літописі визвольної боротьби українського народу за свою незалежність (1918–1922 рр.) / М. А. Бухальська // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 48–53.
2. Горліс-Горський Ю. Холодний Яр / Ю. Горліс-Горський. – Львів : Червона калина, 1992. – 284 с.
3. Насмінчук Г. «Свій-Чужий» в романі «Чорний Ворон» В. Шкляра / Г. Насмінчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 38. – С. 43–48.
4. Пастух Б. Під волоським горіхом народжений / Б. Пастух // Літературна Україна. – 2009. – 10 грудня. – С. 5.
5. Романенко О. В. «Чорний Ворон» Василя Шкляра: між високою та масовою літературою? / О. В. Романенко // Наукові праці. Наук. – метод. журнал. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2010. – Вип. 128. – Філологія. Літературознавство. – Т. 141. – С. 85–89.
6. Стадніченко О. Роман Василя Шкляра «Чорний Ворон»: історична та художня правда / О. Стадніченко // Вісник Запорізького національного університету. – № 2. – 2010. – С. 307–312.
7. Старовойт Л. В. Художнє відображення українського національно-визвольного руху у романі В. Шкляра «Чорний Ворон» / Л. В. Старовойт // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: Зб. наук. пр. – Миколаїв : МДУ, 2010. – Вип. 6. – С. 91–96.

УДК 82.161.2

*Гудим М. В., магістрантка***ОБРАЗ ГЕРОЇНІ В ЧАСОПРОСТОРІ АВТОБІОГРАФІЧНОГО
РОМАНУ ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ «СОЛО ДЛЯ ДІВОЧОГО ГОЛОСУ»**

У статті досліджено образ героїні в часопросторі автобіографічного роману Г. Гордасевич «Соло для дівочого голосу». З'ясовано специфіку структуральної, функціональної та філософської ролі хронотопу у моделюванні художнього світу головної героїні.

Ключові слова: Галина Гордасевич, автобіографічна проза, хронотоп, образ героїні.

The article examines the image of the heroine in the time space of the autobiographical novel G.Gordasevich «Solo for the Girl's Voice». The specificity of the structural, functional and philosophical role of the chronotop in the construction of the artistic world of the main character is revealed.

Key words: Galina Gordasevich, autobiographical prose, chronotope, image of the heroine.

Актуальність проблеми дослідження. У сучасному літературознавстві вивчення хронотопу є популярним і перспективним напрямком досліджень. Однак і сьогодні існує чимало «білих плям», різних точок зору в розумінні ролі часопростору в структурі художнього твору та реалізації ідейного задуму автора. Тому з'ясування змістотворчих потенцій хронотопу є по-своєму актуальним і цікавим.

Автобіографічна проза Галини Гордасевич різноманітна за своїм художнім вираженням, рівнем психологічної напруги, гостротою конфлікту та динамікою його розвитку. Життя письменниці було непростим, переповненим багатьма несподіваними подіями, пов'язаними зі спланованими та вимушеними переїздами, поїздками. Так, тільки географію її довго- або короткострокового проживання складають Кременець, Острог, Рівне, Дубровиця, Одеса, Чернігів, Самара (Куйбишев), Макіївка, Донецьк, Київ, Львів, Москва тощо. У цьому контексті не дивним видається факт наповнення її прозових творів великою кількістю різних локусів і темпоральних площин (минулого,

теперішнього, майбутнього, сакрального часу, мрії та ін.). Тож вивчення специфіки хронотопу в автобіографічній прозі письменниці є актуальним та перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичною базою роботи стали праці таких літературознавців, як М. Бахтін, О. Галич, Р. Гром'як, Д. Дроздовський, М. Жулинський, Н. Зборовська, М. Ільницький, Г. Клочек, Н. Копистянська, Н. Лейтис, Ю. Лотман, Ю. Манн, М. Наєнко, С. Скиба, О. Скаріна, М. Ткачук, Д. Чижевський, М. Якубовська та інші.

Серед праць українських учених, котрі займалися питаннями просторово-темпоральної організації художнього тексту, слід назвати публікації С. Андрусів, А. Білої, О. Білецького, Дж. Грабовича, Т. Гундорової, С. Павличко, Е. Соловей, Р. Дубровського.

Мета дослідження – з'ясування специфіки та часопросторових особливостей образу головної героїні автобіографічного роману Г. Гордасевич «Соло для дівочого голосу».

Виклад основного матеріалу. Повість (за визначенням авторки – роман) «Соло для дівочого голосу» має автобіографічний характер. Мета Г. Гордасевич тут – якнайточніше і якнайглибше передати події, які реально відбувалися. Авторський художній задум твору пов'язаний із художнім осмисленням об'єктивної реальності, а не із моделюванням автономної художньої реальності. Отже, читачі зустрічаються з реальним хронотопом.

Авторка поступово, крок за кроком, наближає читача до розуміння того, наскільки людина може змінюватися, підпадаючи під вплив і тиск з боку системи, яку породили передові представники чи не кожного міста України періоду радянського режиму. Для цього достатньо кілька місяців тюрми - і, як наслідок, духовне каліцтво, коли вже «моральні табу порушені, і вже межі між дозволеним і недозволеним розмиті. А все це тому, що в людині нема почуття самоповаги» [1, с. 253].

Образи тих місць, куди довелося потрапити героїні, вибудовують багатобарвну мозаїку її внутрішнього світу, характеризують духовні пріоритети оповідача. Взаємодія зовнішнього і внутрішнього простору, віднесена до моментів «до» і «тепер», взаємооборотна. Набуте в минулому звуження зовнішнього простору і розширення внутрішнього світу поглинає враження від «зовнішнього досвіду». Потім представлено розширення зовнішнього простору і «виліт» у нього незначної порохинки індивідуального «я».

У повісті авторка не відчула протесту і осуду режиму, її твір повинен прозвучати як соло, через долю наївної дівчинки осудити систему, «бо то була система, при якій підлість була возведена в ранг державної

заслуги, коли маси людей були доведені до гою, що чорне вважали білим...» [2].

Галина Гордасевич описує не лише деталі тюремної камери, в якій їй довелося перебувати, а й чітко усвідомлює, що невід'ємною складовою усієї карної системи крім агентів-сіксотів, слідчих були «діжурні», авторка намагається простежити іманентний зв'язок між їхнім зовнішнім виглядом, внутрішнім станом і середовищем, в якому їм доводилось перебувати. У Печінки, наприклад, усе «дуже» – дуже худий, дуже блідий і дуже злий. Ця тавтологія ніби єднає характеристики внутрішнього стану людини і його вияв у світі. Натомість Коханий був і вродливим, і добрим. Це зауважено в наступному портретному описі: «Другого «діжурного» звали Печінкою. Це був молодий татарин, але дуже поганий, бо якщо Купина в хорошому настрої міг нам давати поблажки, то в Печінки ніяких поблажок не дочекаєшся <...> А одному «діжурному» я дала назву. Це був молодий (старих серед працівників тюрми чомусь взагалі не було), дуже худий, дуже блідий і дуже злий чоловік. Якщо Печінка просто стежив за виконанням правил, але розмовляв досить нормальною мовою, то цей сичав як змія <...> Ну, що ж, зате в нас була нагорода – Коханий. Це, звичайно, також кличка, а прозвали його так, бо він був дуже вродливий і дуже добрий. Я просто не знаю, як могла така людина піти працювати в тюрму і як його там тримали. Він завжди усміхався, до всіх звертався на «ви» і дуже рідко робив зауваження» [3, с. 264].

Мабуть при великому бажанні, і в загальній «системі», можна залишитися якщо не повноцінною людиною, то принаймні зберегти в собі ознаки людяності, як той же Коханий чи слідчий у справі самої Галини Гордасевич. Він відстежував доноси на авторку і силювався збагнути, звідки у тієї дівчини береться сила волі, впевненість та переконаність, що Україна неодмінно буде незалежною державою, а на даний момент вона про це тільки мріє і пише вірші: «А я, всміхаючись, іду назустріч невідомій долі», які викликають безліч запитань і звинувачень у зв'язках з бандерівцями та національною пропагандою. Усі звинувачення зводилися до того, що у радянських людей доля відома – «ідем к комунізму», а її «невідома доля» – не що інше, як супротив «советской власти». А бо ж: «Чому у її віршах скрізь написано «Україна» і ніде нема УРСР?» На що дівчинка відповідала: «Україна римується з «калина», «родина», «єдина», а Українська Радянська Соціалістична Республіка ні в який рядок не лізе» [1, с. 267], на що знов чула звинувачення: «Нет, это потому, что ты националистка».

Попри всі приниження і образи, які довелося відчувати на собі і пережити героїні роману «Соло для дівочого голосу», вона жодного разу не насмілилася звинуватити в тому працівників тієї чи іншої

каральної установи. Авторка не називає прізвищ, щоб діти і внуки не соромилися батьків. Коли в ході слідства вона побачила свої записки, малюнок, які фігурували як документи звинувачення, меж не було здивуванню. Дівчата, яким допомагала розв'язати задачу, зрозуміти фізику чи скласти конспект, кожне її слово фіксували і доносили «усі ті юні, ніжні, чисті дівчата, – усі, без винятку були агентами МДБ і шпигували за мною. Запам'ятовували кожне моє слово, збирали кожен клаптик паперу, на якому моєю рукою було щось написане, і віддавали далі» [3, с. 175]. Вона вважала їх звичайними людьми, «життя яких склалося саме так, і вони виконували те, що вважали своїм обов'язком» [1, с. 280].

Г.Гордасевич розкрила через образ юної дівчини підступну злочинність усієї системи із доносами, шмонами, таборами. Вона показала, як важко знівелювати душу людини: серед пекла гулагу були люди високої порядності. Ув'язнені дівчата розуміли красу людських стосунків. Авторка радіє, що політичні не влаштовували сварок, бійок, не лаялись брудними словами.

Якщо порівняти «Соло для дівочого голосу» з іншою гулагівської тематики літературою, то помітимо, що в творі Г. Гордасевич відсутній опис окремих жорстоких людей. Протягом усього твору авторка наголошує, що винні не окремі люди, а система. Цей твір спрямований проти тоталітарної системи, яка морально і фізично вбивала тих, кого вважала своїм ворогом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Г. Гордасевич розкрила через образ юної дівчини підступну злочинність усієї системи із доносами, шмонами, таборами. Вона показала, як важко знівелювати душу людини: серед пекла гулагу були люди високої порядності. Ув'язнені дівчата розуміли красу людських стосунків. Авторка радіє, що політичні не влаштовували сварок, бійок, не лаялись брудними словами.

Якщо порівняти «Соло для дівочого голосу» з іншою гулагівської тематики літературою, то помітимо, що в творі Г.Гордасевич відсутній опис окремих жорстоких людей. Протягом усього твору авторка наголошує, що винні не окремі люди, а система. Цей твір спрямований проти тоталітарної системи, яка морально і фізично вбивала тих, кого вважала своїм ворогом.

Заклик письменниці проти несправедливості, зла, жорстокості, звинувачення суспільству, яке дало можливість створити систему, підтримало її своїм мовчанням, повинен стати пересторогою сучасному поколінню, як уникнути ганебного минулого й гідно зростати і утверджуватися в майбутньому.

Література

1. Гордасевич Г. Л. Соло для дівочого голосу / Г. Л. Гордасевич // Твори: Проза. – Львів : Каменяр, 2007. – Т. 2. – С. 169-350.
2. Гордасевич Г. Л. Соло для дівочого голосу: [Повість-есе] / Галина Гордасевич // Київ. – 1993. – № 6. – С. 6-30.
3. Гордасевич Г. Л. Твори / Галина Гордасевич. – Львів : Каменяр, 2006. – (Серія «Спадщина»). – Т. 2. Проза / [упоряд. Б. Гордасевич]. – 326 с. : іл.

УДК 82.161.2

Семенюк С. І., магістранта

ІСТОРИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ «ГЕРОЇЗАЦІЇ» ТЕКСТУ РОМАНУ «ОРДА» Р. ІВАНИЧУКА

У статті здійснено аналіз історично маркованої лексики в романі «Орда» Р. Іваничука. З'ясовано її роль у створенні художньої картини світу та формуванні атмосфери героїки описаного часу. Особливу увагу зосереджено на ролі історизмів у конструюванні хронотопу.

Ключові слова: історизми, архаїзми, історичний роман, героїчність.

The historically marked lexics in the novel «The Horde» by R. Ivanychuk is given into analyzes in the article. Its role in creating an art picture of the world and formation of the atmosphere of the hero of the described time has been clarified. Particular attention is paid to the role of historicisms in the design of the chronotope.

Key words: historicisms, archaisms, historical novel, heroicity.

Постановка проблеми. Роман Іваничук належить до когорти видатних літописців епохи, точніше, різних епох історичної долі нашого народу. Найчисленнішими в його прозовому доробку є твори, що репрезентують історичні події, пов'язані з життям і боротьбою українського народу, формують національний менталітет, апелюють до самосвідомості, й самоповаги, утверджують історичну пам'ять, викликають почуття гордості за героїчну минувшину і моральні пріоритети наших пращурів. Його історична романістика дає змогу провести паралелі між минулими і сучасними подіями, сприяє кращому розумінню останніх, адже цей історичний досвід повинен стати запорукою для відсутності помилок у майбутньому. Важливим елементом створення цікавої та правдоподібної картини світу в таких

творах є історично маркована лексика. Саме вона допомагає читачам зануритися в атмосферу лицарства, зрозуміти духовні імперативи наших предків. Тож її дослідження є важливою та актуальною науковою проблемою.

Метою написання статті є аналіз тих засобів архаїзації тексту в романі «Орда» Романа Іваничука, які допомагають творити атмосферу героїчності описаної у творі доби.

Вивченню засобів образотворення в історичних романах Р. Іваничука присвячені праці таких літературознавців, як М. Беліченко, Т. Голубка, С. Голубка, Г. Гордиловська, В. Неборак, Р. Фадорів, В. Яворівський та інших. Однак жодне дослідження не присвячене власне застарілій лексиці в романістиці письменника, що й залишає простір для подальших наукових студій, зокрема, і для нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зауважує Н. А. Приймакова, «наше знання історії завжди буде неточним, тобто приблизними – і в історичній науці, і в художній творчості. Правда, остання володіє, на відміну від науки, однією важливою якістю – вона пізнає і зображує історію в живих особах, картинах, подіях, фактах, які створюють враження «справжності» того, що відбувається. Труднощі і складність історичної творчості в тому і полягають, що в ньому письменник повинен бути одночасно і художником, і істориком, щоб його творіння було і мистецтвом, і історією» [4, с. 5]. Таким багатогранним творцем і був Роман Іваничук. Особливо його захоплювала героїка попередніх епох, масштабність мислення політичних та військових лідерів. Тож письменник у своїх творах, зокрема, і в романі «Орда», намагався якнайточніше та якнайвиразніше передати всі особливості описаної доби, усі тонкощі характерів зображених гордих та відважних мужів. Важливою для такого точного портретування є історично маркована лексика – історизми, архаїзми, а також імена, дати тощо.

Як зазначає Г. Гордиловська, «прозаїк у своїх творах вміло і свідомо здійснює стилізацію мовних ознак, характерних для відповідної історичної доби. Концептуальне наповнення, характерні прийоми організації мови історичних творів і створюють індивідуальний стиль письменника, що вироблявся поступово в процесі його творчої діяльності. Найбагатше в історичних творах прозаїка представлені історизми, за допомогою яких романіст дуже ретельно здійснює стилізацію певної доби. Зображуючи події минулого, змальовуючи образи історичних осіб, письменник використовує цей пласт пасивної лексики здебільшого в нейтральному плані» [2, с. 34]. Ці елементи пасивної лексики реалізують важливу стилістичну функцію, адже без них неможливо здійснити детальний опис суспільства певного історичного періоду, репрезентувати читачам

культурно-побутову специфіку зображуваної епохи, створити портрет історичного персонажа.

Можемо відзначити, що при значній частоті вживання хронологічно маркованої лексики історичні твори письменника не є перенасичені ними. Це повною мірою стосується і роману «Орда». Тож можна говорити про абсолютну доцільність вживання історизмів та архаїзмів і відсутність необхідності в додаткових тлумаченнях. Тому, реалізуючи стилістичну функцію, застаріла лексика жодним чином не заважає нормальному прочитанню творів.

В історичному романі «Орда» Р. Іваничука, як і в історичному доробку загалом, досить активно використовується хронологічно маркована лексика, що сприяє відтворенню колориту епохи, зокрема увиразнює художній аналіз трагічних подій XVIII століття, пов'язаних із руйнуванням знаменитої козацької столиці – Батурина. Уже сама назва попри використання лексеми в переносному значенні задає відповідний тон, «запрограмовує» на певну «історичну перспективу» (пор. : орда – іст. 1. Об'єднання кількох кочових племен під владою одного хана у тюркських і монгольських народів [1, с. 679]), а самі історичні факти (історичні події та їх місце) у загальних рисах окреслюють хронологічні межі: як відомо, до 1708 р. Батурин був резиденцією гетьманів Лівобережної України, а 2 листопада 1708 р. московські війська під командуванням Олександра Меншикова захопили Батурин, ущент зруйнували оборонний замок і саме місто. Порівняймо у тексті: «Двір Мазепи, відгороджений неприступним од Сейму муром і глиняним валом од міста, став ураз із надійного захисту пасткою. Ніби болотний чорторий, вибухувала з-під землі брудною лавою орда і заливала майдан гетьманського двору на Гончарівці, що за півверстви від Батурина. У вранішньому листопадовому сутінку ординці Меншикова скидалися на слижів, що опинилися на безводному дні спущеного ставу, вони телесувалися, штовхалися, сопіли, кректали, видобуваючись із провалля, яке враз, немовби розступилася земля, утворилося в стіні валу. Оборонці гетьманської столиці, яку будь-яке вороже військо могло б узяти хіба що багатоденно облогою, розбігалися, не відаючи, що трапилося, бо ж про потаємний хід знали тільки генеральні старшини, під команду яких здав Мазепа Батурин, вирушаючи із столиці, щоб у містечку Горках над Десною з'єднатися із шведським королем Карлом XII» [3].

Історична стилізація зумовлює відповідним чином організований темпоральний простір. І це цілком закономірно, адже йдеться про історичні події, які на століття дистанційовані від дати написання

художнього тексту (1992 р.). Створюється відповідний темпоральний план – минулий, що забезпечується активним використанням передусім граматичних форм минулого часу. Однак наявні й інші засоби, які слугують своєрідними темпоральними показниками (маркерами), співвідносними з віссю конкретного історичного часу. Такі засоби можна диференціювати за різними класифікаційними ознаками, як-от, наприклад, лексичні / синтаксичні, ядерні / периферійні, імпліцитні / експліцитні і т. ін.).

Не викликає заперечення те, що з-поміж лексичних засобів історичної стилізації в романі «Орда» вирізняються архаїчні елементи, передусім історизми на позначення військових звань та посад (дейнека, драгун, князь, козак, кошовий, посполитий, сотник, старшина і т. ін.). Наприклад: «Сіятельний князь оглядав полонених і наказував – кого стратити на місці, кого відвести до Глухова на муки» [3]; «А далі почали вибігати інші: були тут прототоп Заруцький – він просив слободу Лизунівку, що належить отцеві Бистрицькому, котрий самого шведського генерала Мейєрфельда гостював у своєму приході, і сотник Бандурко виказував корчмаря, який частував оковитою шведських вояків» [3]; «Тих, хто заперся по хатах, наляканих вчорашнім судом і шибеницею, яку для чогось поставили на церковному майдані, драгуни виганяли силоміць, надто ж упертих в'язали й долучували до гурту полонених козаків і старшин, яких не встигли стратити вчора, й погнали всіх у Лебедин на дальші допити й муки» [3] тощо. Такі темпоральні показники є імпліцитними й до того ж репрезентують нечітко окреслені часові періоди. Скажімо, деякі лексеми трапляються в різних історичних творах письменника, які характеризують різні часові зрізи. Мовна інтерпретація темпоральності в такому разі відбувається опосередкованим шляхом – через витлумачення лексичного значення номінативної одиниці, як-от: князь – 1) голова роду, племені або союзу племен, що звичайно стояв на чолі військової дружини, а з розвитком феодалізму – вождь війська та правитель князівства; 2) у деяких країнах (у Росії з XVIII ст.) – спадковий або дарований царем (королем) титул [1, с. 436]; сотник – в Україні в XVI – XVIII ст. – особа, яка очолювала сотню, обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем [1, с. 1163]. Проілюстровані контексти, попри наявність незаперечних темпоральних маркерів, не дають змоги точно встановити часові межі, у яких розгортаються повідомлювані події. Аналізовані історизми засвідчують наявність фактів і подій, які належать до минулого, а тривалість їхнього існування може вимірюватися століттями (пор. також: козак – в Україні в XV–XVIII ст. – вільна

людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників [1, с. 438]; посполитий – в Україні до народно-визвольної війни 1648–1654 рр. та в перші роки після неї називали людей належних до міщан або до селянства, згодом, у II пол. XVII–XVIII ст., – належних до селян [1, с. 896]).

Отже, можемо узагальнити, що використання широкого спектру історизмів сприяє «введенню» читача в спроектований автором художній часопростір та сприяє «візуалізації» останнього. Аналіз використаної автором хронологічно маркованої лексики показав, що найбільше письменник вдається до використання історизмів, зокрема тих, які характеризують військо, бій та лицарський уклад життя. Тож ці елементи пасивної лексики можуть виступати яскравою художньою деталлю або одним із елементів дихотомії (або імпліцитного зіставлення) «минуле – сучасне». У романі «Орда» Романа Іваничука, окрім названої групи лексики, це також номінації на позначення одягу і взуття, предметів побуту, зброї, засобів покарання, предметів інтер'єру та екстер'єру, сільськогосподарських знарядь тощо. Причому їх вживання не є фрагментарним. Автор свідомо формує завершену й цілісну картину описуваного часу й місця, де відбуваються події роману.

Варто відзначити, що Роман Іваничук в романі «Орда» активно послуговувався архаїзмами для якнайповнішого заглиблення читачів в описуваний час. Проте у порівнянні з історизмами ця група застарілої лексики представлена обмежено, що пов'язано із самою природою архаїзмів, яких, по-перше, менше, ніж історизмів, і які, по-друге не завжди є зрозумілими сучасним читачам навіть при вдало підібраному контексті.

Як уже зазначалося, велику роль у романі «Орда» відіграють сцени кривавих розправ. У них автор зазвичай використовує велику кількість історично маркованої лексики. Наведемо приклад: «... а на Гончарівні, в гетьманському дворі, закінчувався дикий содом: кого волокли в полон, обрубуючи захопленим носи і вуха, жінок роздягали, шаблями відтинали перса, в животі піки встромлювали, козаків прив'язували до дощок і кидали з мурів у глибокий Сейм» [3]. У процитованому фрагменті використано не лише історизми (піки, козаки), а й архаїзм – *перса*. Для представлення особливостей тогочасної мови Роман Іваничук використовував представлення тих чи інших граматичних явищ у мовленні своїх персонажів. Це, наприклад, стосується творення минулого (давноминулого) часу дієслів: «На останній раді увічі сказав Мазепі: *задумає єси*, гетьмане, пропаще діло, он шведи спалили на Стародубщині три

села, відступаючи перед московським військом, щоб не дістався противникові провіант» [3]. Наведемо інші приклади використання «граматичної архаїки»: « – Проклятий будеш народом. – І ти. Чейже стоїш разом зі мною» [3]; «Я покрию цю ганьбу своїм життям і скажу: лукавий царю, зруйнував еси Батурин, людей перебив, навіть дітей не пошкодував, то й ми не зарікаємося в московській крові по коліна бродити, бо за руйнування Батурина вся Україна встане!» [3].

До опосередкованих імпліцитних лексичних засобів історичної стилізації належать антропоніми, що назвами історичних осіб, належними до того чи того часового періоду, як-от: Дмитро Апостол, Гнат Галаган, Василь Кочубей, Іван Мазепа, Олександр Меншиков, Іван Ніс, Пилип Орлик, Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Дмитро Чечель. Наприклад: «До Глухова прибув ще й миргородський полковник Данило Апостол, який утік від Мазепи, коли прочув про загибель Батурина, а теж охочекомонний полковник Гнат Галаган із Січі, зваблений на бік Петра Іваном Носом, який встиг уже заслужити непохитної в царя довіри й похвальну грамоту за батуринську послугу отримав» [3]; «Цар допитував коменданта Батурина сердюцького полковника Дмитра Чечеля» [3].

Отже, роман «Орда» Р. Іваничука є великим епічним полотном, яке сповна репрезентує віддалений той час, коли честь і відвага цінувалися понад усе, а відважні воїни були готові пожертвувати життям заради рідної землі. Автор показує це завдяки використанню різних засобів на усіх мовних рівнях, та в першу чергу – через використання історично маркованої лексики. Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми вивчення використання історизмів та архаїзмів у художніх текстах. Тож іще залишається значний простір для майбутніх наукових студій.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [упор. та гол. ред. : В. Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
2. Гордиловська Г. П. Мовна палітра творів Р. Іваничука / Г. П. Гордиловська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. – 2016. – № 21. Т. 1. – С. 32-36.
3. Іваничук Р. Орда / Р. Іваничук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-reading.me/bookreader.php/1015237/Ivanichuk_Orda.
4. Приймакова Н. А. Жанрово-стильовое богатство современного адыгского романа об историческом прошлом (поэтика сюжета) / Н. А. Приймакова. – Майкоп, 2003. – 115 с.

УДК 82.161.2

Шипка О. А., магістрантка

ТВОРЧИСТЬ ІВАНА ГНАТЮКА – ВЗІРЕЦЬ ЖЕРТОВНОГО СЛУЖІННЯ УКРАЇНИ

У статті йдеться про життя і творчість поета-шістдесятника, нашого земляка Івана Федоровича Гнатюка, який прийшов у літературу в 1960-х рр., але через складні обставини долі, зумовлені трагічною історією України, зміг реалізувати свій талант повною мірою значно пізніше. Рядками лаконічних віршів, зрозумілою мовою прозових творів поет боровся за свободу та незалежність рідного краю, поклав своє жертвне, страдницьке життя на вівтар знедоленої України. Творчість І. Гнатюка наскрізь пронизана любов'ю до рідної землі, відчуттям гострої відповідальності й тривоги за все, що відбувається з його народом.

Ключові слова: Іван Гнатюк, Україна, жертвна боротьба, українська реконкіста, поетична традиція, провідні мотиви, манкрут, доброчинці, трагічне осмислення.

The article deals with the life and work of the poet-sixties, our fellow countryman Ivan Gnatyuk, who came to literature in the 1960's, but because of the complicated circumstances of destiny, caused by the tragic history of Ukraine, was able to more fully realize his talent much later. . The poet, fighting for the freedom and independence of his native land and the altar of a disadvantaged Ukraine, put his sacrificial, sickly life in a series of refined, concise verses, understandable language of prose works. The work of I. Gnatyuk is permeated through love to his native land, a sense of acute responsibility and anxiety for everything that happens to his people.

Key words: Ivan Gnatyuk, Ukraine, sacrificial struggle, Ukrainian rekonkist, poetic tradition, leading motives, mankrut, charity, tragic comprehension.

Постановка проблеми. Творчість українських шістдесятників, котрі пройшли крізь тюрми й табори і починали писати в ГУЛазі, – унікальне явище в культурі ХХ ст. Значне місце тут посідає і творчість нашого земляка Івана Гнатюка. Вона мало вивчалася сучасними українськими літературознавцями через певні суспільні умови та інерцію наукової спільноти, проте становить невмирущу сторінку національної культури. Саме шістдесятницька поезія в часи денационалізації й застою рятувала українство від остаточної втрати історичної та культурної пам'яті. Попри все, ця вагома частка

літературного процесу для більшості співгромадян була невидимою, тому й викликає нині дедалі більше зацікавлень літературознавців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш варта уваги і потребує аналізу поетична творчість митця, яку за радянських часів зловмисне «не помітили» через «підозрілу» біографію репресованого автора (звільнений із табору в період «відлиги» як тяжкохворий, він, на відміну від інших жертв «сталінських» репресій, не підлягав реабілітації), а в незалежній Україні через певні об'єктивні й суб'єктивні причини відсунули в шухляду забуття. Лірика поета досі не була предметом спеціального літературознавчого розгляду. Жодна збірка, як зізнався сам автор в одному з останніх інтерв'ю, не мала навіть «путньої передмови». Рецензії чи будь-які відгуки в пресі на його публікації за три десятки років радянського періоду поодинокі (Любомир Сенік, Михайло Шалата). Автори відгуків пізнішого часу – Левко Воловець, Гаврило Чернихівський, Петро Сорока, Леонід Череватенко, Олена Каневська, Євген Сверстюк, Анатолій Стожук, Олег Васишин, Богдан Завідняк – не ставили за мету аналізувати поетичні твори. Мета статті –проаналізувати провідні мотиви творчості І. Гнатюка як взірця жертвовного служіння Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Великий син своєї України...

Його життя – це довгий шлях терпінь,

І болю, і страждання, й потрясінь,

Й до волі невагмовного стремління [8]

Видатний український поет, перекладач, публіцист, прекрасний мемуарист, багаторічний політв'язень комуно-російських таборів, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка 2000-го року – це наш земляк, уродженець села Дзвиняча Збараського району Іван Гнатюк. «Щодо характеристики моєї особи: звичайний селянин – працюючий, правдивий, мужній, принциповий; головна риса – смертельна любов до України і життєдайний гнів до її ворогів, а ще більше – до запродавців». Так скромно характеризував себе сам Іван Федорович. Життєвою школою поета стали не студентські аудиторії, а табірна Колима, де він залишив своє здоров'я, зазнав зневаги та знущань. Літературні здібності І. Гнатюка проявилися ще в юнацькі роки. Віршувати почав, навчаючись у Кременецькому педучилищі, та усвідомив, що це його покликання, уже в тюрмі, бо «нема нічого кращого за слово» [2, с. 639]. Перший твір, написаний у неволі, – «Трагічне покоління», датований далеким 1949 роком.

Воно жило і в боротьбі,

І в муках рабського терпіння,

Та не зневірилось в собі... [2, с. 376]

У 60-х роках І. Гнатюк був активним учасником Дрогобицького літературного об'єднання імені Івана Франка. У Львові в 1965 році у видавничій касеті з Франковою назвою «Пісня і праця» побачила світ перша поетова збірка «Паговіння». Тонка, 30-сторінкова книжечка з фотографією автора на обкладинці, який, здається, пронизує наскрізь гострим зором, тоді не привернула належної уваги критиків. А був у тій книжечці, зокрема, вірш «Кобзар», який став хрестоматійним.

Ширше заговорили про І. Гнатюка із появою наступного року в Києві другої його збірки – «Калина», що починалася віршем про отчий поріг:

Сину мій, клякни перед порогом,
Обітри лице його сумне, –
Не ступи відступником на нього,
Бо з-під нього кров моя лине!.. [2, с. 14]

За назвою і змістом творів, які увійшли до неї, ця збірка підкреслює національний, ідіоетнічний характер художнього стилю письменника, «це, сказати б, найукраїнськіша і за назвою, і за змістом поетова збірка радянського періоду» [7]. Далі побачили світ «Повнява», «Жага», «Життя», «Барельєфи пам'яті», «Чорнозем», «Турбота», «Осінь блискавка», «Благословенний світ».

З особливою енергією і з новими надіями запрацював Іван Гнатюк у літературі, як тільки Україна стала незалежною. Книгу, де вперше зміг заговорити про тяжке минуле й передусім про свої концтабірні роки, назвав «Нове літочислення» (1990). Після неї видав таку ж відверту книгу поезій про свою і про загальну українську долю під назвою «Хресна дорога» (1992). Обидві збірки вийшли у столичному письменницькому видавництві і, несучи важливі в національному відношенні ідеї та будучи правдивими й високохудожніми, відчутно вплинули на розвиток сучасного українського відроджувального процесу. Наступна, надзвичайно пристрасна щодо любові до України й ненависті до її сквернителів, ворогів, і, мабуть, композиційно найцільніша збірка «Правда-мста» (1994), була відзначена премією імені Маркіяна Шашкевича.

У XXI столітті книги Івана Гнатюка виходили тільки в Харкові, у видавництві «Майдан», завдяки палким шанувальникам його творчості – письменникам В. Верховню та А. Стожуківі. 1996-го вийшла друком книга спогадів «Стежки-дороги», присвячена вшануванню пам'яті борців за незалежну Україну. За цю книгу І. Гнатюк був удостоєний державної Шевченківської премії. Спогади мають присвяту: «Пам'яті тих, що боролися, мучилися і віддали життя за волю України». І одним з таких борців та мучеників був сам автор.

Цікавим, на нашу думку, є те, що Тернопільське видавництво «Джура» започаткувало цикл власних видавничих проектів, серед яких

Творчий доробок Івана Гнатюка складає понад 15 книжок віршів та поем і два томи спогадів. «Кожна книжка – це моя кровинка, мої діти, і вони мені всі дорогі», – зауважив він у розмові з поетом Романом Пастухом. «Сьогодні вже неможливо уявити собі українську літературу не те що без Гнатюкових поезій та поем, але й без його прози, бо в «Стежках-дорогах» та «Бездоріжжі» художньо відтворена доля нашого народу», – дав оцінку творчості автора літературознавець Левко Воловець [6, с. 77]. У 2004 році поет повторив «Хресну дорогу» на 820 сторінках. До неї увійшли кращі раніше друковані поетичні твори. Збірка немовби підсумувала його довгий творчий шлях, хоча немала частина «табірної» поезії залишилася неопублікованою.

Постать Івана Федоровича Гнатюка трагічна та водночас дуже притягальна в українській літературі. Його «окремішність настільки очевидна, що не сплутаєш ні з ким. Він ніколи не був шеренговим ані у житті, ані у літературі» [6, с.137]. Поет мав свою думку, свій голос у всьому, завжди дистанціювався від негідників, зрадливих і слабкодушних. Він не шукав легких шляхів і компромісів. Був непохитним у своїй любові до України.

А в серці – біль, а в серці – Україна

Стікає кров'ю й мукою ганьби.

Найтяжчий злочин стати на коліна

І доброхідь зректися боротьби [4, с. 616]

Поетові притаманне напрочуд гостре відчуття особистої відповідальності за все, що коїться довкола. Головне для нього – не стати байдужим, не змиритися з неправдою, несправедливістю. Як людина різка і пряма, хотів говорити, що думає, бо ж розумів справжню ціну псевдопатріотів. «Писав, бо не міг не писати – хотів викричати наболіле, застерегти, розкрити очі тим, хто кориться неправді, бездушності, забуває образи» [6, с. 137].

Я пізнавав життя в бездушності одвертій,

Але ніколи їй не кланявся в житті [2, с. 391].

Тоталітаризм відійшов у минуле, на зміну прийшов демократичний устрій, та лихоліття для України не минулися, змінилися лише форми винищення українського народу, розквітла моральна деградація, яка перекреслює будь-яку надію на відродження. На болісне питання, чому так виродилося сучасне суспільство, знаходимо безкомпромісну відповідь Івана Гнатюка в поемі «Армагедон»:

Жиди нас, гоїв, загнуждали, Усе пустошать, як вандали,

Заткали кляпами роти, Готові й рабство завести [1, с. 106].

Майже двадцять сім років державної незалежності. Прикро дивитися на те, як доборолася Україна до того, що чужинці прибирають до своїх рук владу, вироджують духовно і фізично український народ, розганяють нас по закордонах, щоб «гої слов'янського кореня стали новітніми рабами» [6, с. 81]. Україна вступила у новий період розвитку,

але поряд із пришвидшеними змінами, що відбувалися усупільно-політичній сфері, стається моральний злам у душах людей, апатія і зневіра правлять усім:

Ну й дожились – ні страху, ні	Такі прудкі й конозисті, що страх...
закону,	А за блюзнірство платять нам ті
Немов у казці – скинули ярмо	самі,
І, наче коні, зірвані з припону,	Що і платили, – з кров'ю на руках
Почувши волю, в прірву летимо...	[1, с. 29].

Усе рвемо і топчемо в нестямі,

Іван Гнатюк не з тих, хто осторонь спостерігав за всім, що відбувається в країні. Його діяльність не знала зупину – у цьому характер, непокійлива харизма, громадянська пристрасть і водночас навіженість патріота. Усім своїм життям поет подає яскравий приклад борця за незалежну, вільну та щасливу Україну. Іван Гнатюк вболівав за Батьківщину не лише в ті роки, коли пов'язав свою долю з національно-визвольним рухом, не тільки за тоталітарного режиму, коли повернувся з колимських таборів. Найбільше поезій народилося в незалежній Україні – проти пристосуванців, манкрутів, заброд, тих, хто цурається рідного слова і рідних звичаїв.

Блаженний час дурисвітів і нищих
 Перевертнів, прихованих чи ні, –
 Пройдисвіти – і ті по заграницях
 Шукають місця краденій казні.

Суцільна гра облуди і розпуст [1, с. 50].

Поезія Івана Гнатюка, наче відгомін бою, – пряма, зрозуміла, відверта. «Якби у мене був автомат, то я віршів не писав би», – такою була відповідь поета на пропозицію розширити творчий діапазон, змінити тематику творів. Він не завжди вбачав для себе за потрібне вдаватись у віршах до вишуканих метафор, поступаючись ними перед високою метою і думкою, яку хотів донести до читача. І. Гнатюк «сповідує у творчості первинність змісту, а не форми» [6, с. 152]. Поет намагається увиразнити думку, а не виставляє на загальний огляд «одягнені на неї шати» [6, с. 152], хоча при цьому твердо дотримується законів класичного вірша й традиції.

Поетичне слово Івана Гнатюка стоїть і нині на сторожі нашої національної ідеї та державності. Його поезія не тільки емоційно насажена, сповнена душевного болю і сердечних мук, а й переконлива, «аргументовано доказова, наче присуд, право виносити який дала йому несхитна громадянська позиція, табірне минуле, жертвна відданість ідеї України» [6, с. 151]. У 2005 році, за кілька тижнів до смерті, поет, прикутий уже до ліжка, просив передати учасникам презентації його нових книг, яку підготував Михайло

Шалата: «Люди! Бережіть Україну, думайте насамперед про неї, не про себе. Інакше не буде ні її, ні вас» [7]. А ще просив обов'язково прочитати людям його вірш «Україно, розправ свої крила!»:

Любіть її – не вірте суєсловам,

У лютий час запроданства – любіть,

Не завдавайте болю їй ні словом,

Ні помислом, що ранить мимохіть.

Назло усім: і лживим патріотам,

І ворогам – любіть її святу,

Любіть, як матір, кинуту під плотом, с. 633]

Чи віддану на поглум сироту.

Сам Бог велів любити Україну –

Нещасний край манкрутів і заброд,

–

Любіть її не ідолопоклонно,

А все життя, як долю. Як народ! [2,

Висновки та перспективи подальших досліджень. Без органічного злиття поетичної творчості з народним життям нема і справжнього поета. Філософія Гнатюкового серця цілком і повністю замкнена на долі народній. Якби кожен любив свою Батьківщину так, як любив її Іван Гнатюк, ворог ніколи не ступив би на українську землю. Вершиною його долі була безмежна любов до України, жертвне служіння їй до останнього подиху. Без органічного злиття поетичної творчості з народним життям нема і справжнього поета. Тож наш обов'язок – плекати спадщину поета чистою і благодатною.

Література

1. Гнатюк І. Ф. Меч Архистратига. Поезії / І. Ф. Гнатюк. – Х. : Майдан, 2000. – 112 с.
2. Гнатюк І. Ф. Вибрані вірші та поеми / І. Ф. Гнатюк. – Львів : Червона калина, 1995. – 672 с.
3. Гнатюк І. Ф. Життя. Поезії / І. Ф. Гнатюк. – Львів : Каменярь, 1972. – 40 с.
4. Гнатюк І. Ф. Хресна дорога. Вірші та поеми / І. Ф. Гнатюк. – К. : Український письменник, 1992. – 190 с.
5. Гнатюк І. Ф. Нове літочислення. Вірші та поеми / І. Ф. Гнатюк. – К. : Рад. письменник, 1990. – 99 с.
6. Іван Гнатюк: життя і творчість: документи, світлини, ілюстрації, твори, спогади, літературознавчі матеріали, листи / [упор. Г. М. Капініс]. – Львів : Сполом, 2018. – 284 с.
7. Крісман Наталія. Вірш «Велет духу» / Наталія Крісман [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maysterni.com/publication.php.id=45119>.
8. Шалата М.. Уся його слава – Україна / М. Шалата // Кримська світлиця. – 2009. – № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitlytsia.crimea.ua/section=article&artID=7579>.

ФОТОЗВІТ
СЕМІНАРУ-ТУРПОХОДУ

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ЛІДЕРСТВА

<i>Мороз О. В.</i> АКСІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СВІТОГЛЯДНОЇ ПОЗИЦІЇ ЛІДЕРА.....	5
<i>Шкред К. М.</i> ВИХОВАННЯ АКСІОЛОГІЧНО-СВІТОГЛЯДНИХ РИС ЛІДЕРА	12
<i>Семенчук Н. С.</i> ПРОБЛЕМА ЛІДЕРСТВА ЯК СФЕРА СОЦІРГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ.....	18

РОЗДІЛ ІІ. ПРОБЛЕМА ЛІДЕРА І ЛІДЕРСТВА В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

<i>Ромашевська М. А.</i> ІНФОРМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЛІДЕРСТВА ВЧИТЕЛЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	27
<i>Яцюк Н. М.</i> ДІАГНОСТИКА ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГРАФОАНАЛІЗУ	35
<i>Кияненко Н. В.</i> НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА В. П. РЯБЧУКА.....	42
<i>Дзьоба І.А.</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	49

РОЗДІЛ ІІІ. ЗОБРАЖЕННЯ ЛІДЕРА В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

<i>Дубровський Р. О.</i> ЗАГІРТОВАНА МОЛОДІСТЬ: «ТЮРЕМНІ» СТОРІНКИ ЖИТТЯ В. СТУСА ТА Г. ГОРДАСЕВИЧ.....	57
<i>Хандока Н. П.</i> ЛІДЕРСТВО ТА ГЕРОЇЗМ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ПРОЗІ.....	65
<i>Костючик А. М.</i> НАЦІОНАЛІЗМ ГЕРОЇВ РОМАНУ В. ШКЛЯРА «ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН» ЯК СПОСІБ СТИЛІЗАЦІЇ ТВОРУ.....	72
<i>Гудим М. В.</i> ОБРАЗ ГЕРОЇНИ В ЧАСОПРОСТОРІ АВТОБІОГРАФІЧНОГО РОМАНУ ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ «СОЛО ДЛЯ ДІВОЧОГО ГОЛОСУ».....	77
<i>Семенюк С. І.</i> ІСТОРИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ЗАСІБ «ГЕРОЇЗАЦІЇ» ТЕКСТУ РОМАНУ «ОРДА» Р. ІВАНИЧУКА.....	82
<i>Шипка О. А.</i> ТВОРЧІСТЬ ІВАНА ГНАТЮКА – ВЗІРЕЦЬ ЖЕРТОВНОГО СЛУЖІННЯ УКРАЇНИ.....	88

ФОТОЗВІТ СЕМІНАРУ-ТУРПОХОДУ	95
--	-----------

KREMENETS SCIENCE: OPEN AIR, АБО НАУКА В КРОСІВКАХ

Випуск III

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

За загальною редакцією Р. О. Дубровського

Дизайн та верстка:
Киричок С. В.

Підп. до друку 13.06.2018 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк RISO. Гарнітура Arial.
Ум. друк. арк. 5,93. Обл. вид. арк. 4,72.
Наклад 50 примірників.

Видано та виготовлено
Радою молодих науковців
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії
ім. Тараса Шевченка

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка
м. Кременець, вул. Ліцейна, 1, тел. (03546) 2-19-91